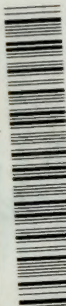
Ára 30 fillér.

[MAGY]AR·ZSIDÓ·KÖNYVTÁR

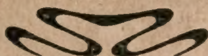
SZERKESZTI.

PATAI JÓZSEF

XI.

DR. BERNSTEIN BÉLA

1848 ÉS A MAGYAR ZSIDÓK

KIADJA

[A M]AGYAR ZSIDÓ KÖNYVTÁR KIADÓVÁLLALATA

[...] SCHLESINGER JÓZS. BUDAPEST, KIRÁLY-UTCZA 1.

UNIVERSITY OF TORONTO
VELUT ARBOR ÆVO

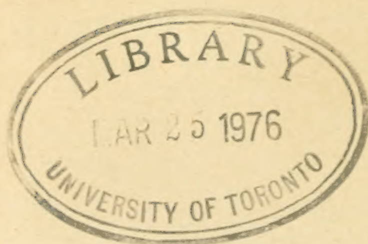
1848
ÉS A
MAGYAR ZSIDÓK

IRTA

DR. BERNSTEIN BÉLA

JÓKAI MÓR ELŐSZAVÁVAL

KIADJA
A MAGYAR ZSIDÓ KÖNYVTÁR
KIADÓVÁLLALATA
SCHLESINGER JÓZS. BUDAPEST
KIRÁLY-UTCZA 1.

MÁRKUS SAMU KÖNYVNYOMDÁJA, BUDAPEST.

Jelen füzet kivonata, illetve tetemesen röviditett átdolgozása nagyobb munkámnak: Az 1848—49-iki magyar szabadságharcz és a zsidók, melyet az izraelita magyar irodalmi társulat adott ki. (Budapest, 1898. VIII. és 344. l.)

Munkámat annak idején Jókai Mór, a nagy idők halhatatlan szemtanuja, azzal tüntette ki, hogy előszavat irt hozzá.

Ez előszót itt is adjuk, mert tanuságtétele változatlanul fennáll a rövidebbre fogott történetre is és mi joggal hivatkozunk arra minden alkalommal.

A források megnevezésének el kellett maradni a rövidség kedvéért, azért is e tekintetben mindenkit nagyobb munkánkra utalunk, ahol adataink összes kutforrásait megtalálja.

Most pedig oly lelkes olvasókat kivánunk e történetnek, amily lelkes hazafiakról szól elbeszélése!

Szombathely, 1906. junius 28.

A szerző.

Előszó.

Szomoru jelenség volna, ha még a jelenkorban Magyarországon afölött kellene vitatkozni, hogy az emberi és polgári jogok a haza minden lakójára nézve általánosak legyenek. Ezt megállapitják törvényeink; de még szilárdabbá teszi a közérzület.

Amde az ész-tan örök szabályain túl, az igazság eszményi fölfogásán felül maga az életté vált tényállás biztositja az irott törvények szilárdságát.

Magyarországon a Mózes hitvallás népe, a héber faj mindenkor a legbuzgóbb hive volt és maradt a magyar állameszmének, a szabadságnak.

A legnagyobb megpróbáltatás korszakában, a 48/49-iki szabadságharcz alatt bizonyitotta ezt be legigazabban.

Amidőn a hazának minden másajku népfajai, amelyekkel a magyar szabadságát megosztotta, amelynek fiait jobbágyságból felszabaditotta, földeiken urrá tette, — fegyverrel

támadtak ellene, — ugyanakkor a héber faj vérét, vagyonát és szellemét hozta áldozatul a magyar nemzet, az alkotmányos szabadság megvédelmezésére: — az a héber faj, melyet egyedül felejtett ki a törvényhozás az alkotmány sánczaiból, az a zsidó nép, mely egyedül nem kapott polgárjogot, egyenlőséget e haza milliói között.

Mégis szerette a' hazáját.

Ezen csodálatos hazaszeretetnek nagyszámu adatait találják e könyvben összegyüjtve.

Én, ki e tanulságos multnak dicső és gyászos eseményeit keresztül éltem, az akkori intéző körök közvetlen közelében, csak arról tehetek tanuságot, hogy ezek a rendbeszedett adatok *valódiak*.

A történetirodalom köszönettel tartozik értük az összegyüjtő és rendező kéznek.

A magyar közönség sok megszivlelendő tanulságot fog ezekből merithetni.

A magyar zsidók között pedig ama bibliai tüzoszlopként fog vezetőül világitani követésre méltó elődeik példája.

Üdv az olvasónak!

Budapesten, 1898. augusztus 21-én.

Dr. Jókai Mór.

ELSŐ FEJEZET.

A szabadságharcz előtt.

Az a nagy átalakulásokat létesitő nevezetes korszak, mely a magyar nemzet örökké dicső szabadságharczát közvetlenül megelózte, nem volt teljesen meddő a magyar zsidókra nézve sem. Igaz, hogy polgári jogot nem nyertek, nem voltak egyenlök a nem-nemesekkel sem de már 1840 óta haladtak, ha lassan is, ama várva-várt kor felé, melyben őket is édes-gyermekeivé fogadja a magyar haza. Az 1839/40-iki dicsö országgyülés alsó táblája oly törvényjavaslatot fogadott el, mely a magyar honban élő zsidókat a nem-nemesekkel mindenben egyenjoguakká teszi, de amire ez a javaslat, végigjárván az illetékes forumokat, törvénynyé lett, nem maradt belöle, más. mint könyöradomány: az 1840. XXIX. t.-cz. Ez megengedi a zsidóknak, hogy a bányavárosokat kivéve mindenütt lakhatnak, kereskedést és mesterséget szabadon folytathatnak; »azon tudományokat és szép mesterségeket, miknek gyakorlatában eddig is voltak, ezután is gyakorolhatják«.

Nagyon rövid lépés volt ez a kijelölt hosszu úton, mely őket az igéret földére elvezesse, annál

is inkább, mert még mindig nyomta vállaikat a szégyenletes és már-már elviselhetetlen *türelmi adó*. Ez a Kain-bélyeg, melyet Mária-Terézia királynő nyomott a magyar zsidókra, sok keserűséget és bajt okozott nekik. Eltekintve attól, hogy minden rendes adón felül egyedül azért kellett ezt fizetniök, mert zsidok voltak és mint ilyenek csak megtürtek a királynő jóvoltából, eltekintve ennek a ténynek anyagi és erkölcsi kárától, még számtalan belviszályra is adott okot, mert a megyénként kirótt összeget maguknak a zsidóknak kellett egyénenként kivetni és behajtani, mert egyetemlegesen felelőssé tette őket érte a királynő rendelete.

Sokszor kisérlették meg a magyar zsidók, hogy szabadulhassanak e kinos tehertol, de nem sikerült nekik egész 1846-ig. Ekkor végre levette róluk V. Ferdinand ezt a gyalázatot, amikor megengedte, hogy 1.200.000 frttal véglegesen megválthatják a magyar zsidók az épp száz évig viselt türelmi adót.

Nagy volt ennek a vivmánynak erkölcsi értéke és pedig annál nagyobb, mert az 1843/44-iki országgyülés azt a javaslatot, melyet az előző, az 1839/40-iki igazi szabadelvüséggel elfogadott, hogy a zsidók a nem-nemesekkel egyenjoguak legyenek, 35 szóval 13 ellen elvetette. És amint ez a határozott visszaesés a zsidók egyenjogusitási ügyére nézve leverő volt, épp oly szomoru kilátást nyujtott nekik az az előcsatározás, mely az 1847/48-iki országgyülésre való utasitásokban folyt le, amelyek általában emancipációellenesen hangzottak.

Nem is hozott az 1847/48-iki országgyülés,

mely különben reformtörvényeivel eltörölhetetlen magasztos emléket biztositott magának hazánk történetében, amely emléket ma is ünnepli a hivatalos Magyarország minden évnek április 11-én, nem hozott az az utolsó rendi országgyülés a magyar zsidóknak semmit. Kivül hagyta őket teljesen az alkotmány sorompóin, nem akarta őket egyenjoguakká tenni az ország többi lakosaival, pedig csak úgy viselték a terheket, mint ezek.

Söt tovább is ment az 1847/48-iki országgyülés; tárgyalásai közben oly türelmetlen és gyülöletes beszédek hangzottak el a zsidók ellen, amelyek sehogy sem illettek ahoz a fenkölt szellemhez, mely a többi, igazán a szabadság és egyenlőség elveit szolgáló reformokban megnyilatkozott. És igaza volt az akkori »Pesti Hirlap" tudósitójának, mikor azt irta: »Jellemző dolog, hogy a zsidók elleni, részint igen tulságos s igazságtalan nyilatkozatok nagy tetszéssel fogadtattak«. Bizony jellemző volt ez az országgyülés tulnyomó többségének gondolkodására és ez a tény nem csekély hatással volt a magyar zsidók közel jövőjének kedvezőtlen alakulására.

Mert igaz, hogy a márczius 15-ike az ország fővárosában oly magasztos megnyilatkozása volt a szabadság, egyenlőség és testvériség elveinek, amelyben minden rangu és felekezetü polgárság egyaránt lelkesedve vett részt és a 12 pont negyedike igy hangzott: Törvény előtti egyenlőség polgári és vallási tekintetben; igaz, hogy a fellelkesült tömegnek Jókai, Vasvári és Irinyi mellett »egy izraelita vallásu fiatal orvos« is fejtegette a jövő szép kilátásait és igaz, hogy a zsidók mindenütt, ahol a nemzetőrséget szervezték,

azonnal önként jelentkeztek szolgálatra, sajnos azonban a márczius 15-ike fogadalmai és esküi nem váltották valóra ama boldogitó reményeket, melyeket mindenkiben és igy a magyarországi zsidókban is keltettek.

Rövidesen meggyőződhettek erről. Az országgyülés bezárult április 11-én anélkül, hogy a zsidók jogai érdekében egyetlen határozatot is hozott volna Nem kaptak tehát a magyar zsidók egyenjoguságot, hanem jött rájuk e helyett más: *üldöztetés országszerte*. Nem jön számitásba oly ártatlan tüntetés, mint Sopronban és Pécsett volt, ahol elég volt a miniszteri rendelet, mely a zsidók kiüzésére vonatkozó, de végre nem hajtott határozatot megsemmisitette és ezzel rendben volt a dolog, de sokkal komolyabb és veszedelmesebb esetek fordultak elő nem egy helyen.

Igy Székesfehérvárott április 5-én népgyülés elhatározza, hogy a zsidók a városból, ahol csak az 1840: XXIX. t.-cz. alapján telepedtek meg, kitakarodjanak, amit azután tényleg meg is kellett cselekedniök. Csak a kiküldött kormánybiztos, Pulszky Ferencz csinált azután rendet; megsemmisitette április 9-én a törvényellenes határozatot »azon nyilvánitással, hogy a törvénytelenség melletti izgatók, vagy a csend és béke háborgatására lázitók a következésekért vagyonukkal és személyükkel felelősek.« Minthogy katonaságot is rendelt oda Pulszky, lett hatása fellépésének és az nap délután visszatérhettek a zsidók elhagyott lakásaikba

Nem ily simán folyt le a zsidók ellen irányuló »ellenszenv« megnyilatkozása: Szombathelyen. Itt április 4-én megtámadták garázda

emberek a zsidók lakásait, üzleteit és kifosztották azokat; pinczéiket feltörték, az ott levő bort, pálinkát kifolyatták. Még többet is tettek. A zsidó templomot megrohanták, belsejében mindent elpusztitottak, a tóratekercseket a frigyszekrényből kiragadva összevagdalták és kútba dobták, »s nem remélt szerencsének tekinthető — mondja maga a városi jegyzőkönyv, — hogy kisebb-nagyobb, de életveszélynélküli sebzéseken kivül a lázadásban egy élet sem esett áldozatul.« Másnap azután népgyülésen elhatározzák, hogy a zsidók Szombathelyről és a közvetlen mellette levő helységekből kiüzendők, senki nekik Szt.-György nap után helyiséget bérbe ne adjon, még házaló kereskedést se folytathassanak itt.

Igaz ugyan, hogy a Vas, Zala, Veszprém, Sopron megyékbe és Sopron, Kőszeg, Ruszt városokba kiküldött kormánybiztosok április 24-én megsemmisitik a törvényellenes határozatokat és a város közönsége abba szó nélkül belenyugszik, de a megkárositott és bántalmazott zsidók semmiféle kárpótlást vagy elégtételt nem kapnak.

De hisz nemcsak a vidéken majd mindenfelé, hanem az ország fővárosában is sikerült a csőcseléknek április 19-én zsidóüldözést rendezni; megtámadván a Terézvárost, hol a zsidók nagy része lakott, elkezdte őket fosztogatni, tettleg bántalmazni, mig csak katonaság véget nem vetett a hosszabb ideig tartó garázdálkodásnak. Itt is puszta miniszteri rendelet jön a rablás után és kimondja a zavargók üldözését, folytatása azonban nem lett, csak a papiron maradt.

Majd következett Pozsony hires németsége a maga féktelen zsidógyülöletével és ugyancsak

abból a czélból, hogy a városban lakó és üzlettel biró zsidókat onnan kiszoritsa, olyan eszközökhöz folyamodik, melyek ugyan törvénybe ütköznek, de leghamarabb és legbiztosabban eredményre vezetnek. Április 23-án éjjel a jól szervezett tömeg megrohanja a zsidók összes üzleteit és lakásait, melyek a ghettón, a Várhegyen kivül voltak, kirabolja azokat és a zsákmányt szertehurczolja. A zsidó iskolát teljesen lerombolják, csak a falai maradnak meg, még a zsidó temető csendjét is megháboritják, az őrt elüzik és sirköveket döntenek ki. A nemzetőrség nem hogy föllépne a rablók ellen, még a polgárokkal egyetemben támadja a városi tanácsot, hogy miért nem tiltja ki a zsidókat a városból. Nos, ez is megtörténik és a zsidók összeszorulnak a Várhegyen, úgy, hogy ott az orvosok állitása szerint ragályos betegségek kitörésétől lehet félni.

A zsidó község a nagy szerencsétlenség után azonnal a miniszteriumhoz fordul orvoslásért s ez április 25-én kinevezi Tarnóczy Kázmért kormánybiztossá, hogy a Pozsonyban történt »rabló merényt« megvizsgálja és szigoruan intézkedjék. A kormánybiztos vizsgálatot indit, sok tanut kihallgat, 120 egyént elfogat és az elitélteket Komárom várába szállittatja. A városi tanács kérelmére néhány nap mulva a rögtönitélő biróság felállitását rendeli el a miniszterium és ezzel helyreáll a nyugalom. A zsidók a szenvedett károkért kárpótlást nem kapnak, csak egy csekély része az elrabolt holminak térül meg. Kisebb-nagyobb mértékben egész Pozsony- és Nyitramegyében is fordulnak elő zavargások,

amire a belügyminiszter kiterjeszti a pozsonyi kormánybiztos hatáskörét, hogy ott is teremtsen rendet.

A legvégzetesebb és leggyalázatosabb volt azonban a zsidók üldözése Vág-Ujhelyen, május 1-én. Lelketlen bujtogatók elhitették a néppel, hogy a »császár parancsa« kivánja a zsidók kiűzését és a feltüzelt tömeg, mely a város és a környék tót lakosságából verődött össze, nem is kimélt senkit és semmit, ami zsidóé volt 600 zsidó család vagyonát 2,000.000 frt értékben tették tönkre és a 20 órán át tartó vandalizmusnak, melynek emberélet is több esett áldozatul, csak a Trencsénből érkező nemzetőrök, gróf Csáky Móriczczal az élükön, vetettek véget.

A kárhozatos példa némi utánzásra talál a környéken is, mig nem Trencsénmegyében is fölállitják a rögtönitélő biróságot és Tarnóczy kormánybiztos elmegy oda is, hogy vizsgálatot inditson a zavargók ellen. Ennek bizony kevés eredménye lett és a kárvallott zsidók hiába panaszkodtak, elégtételt nem kaptak. A kormány a veszedelmes kihágások elnyomására megtette ugyan intézkedéseit, de mindig csak post festa és azért nem menthető eljárása, hogy kezdetben, az első komolyabb esetnél nem lépett föl erélyesebben, ami által elriasztotta volna a garázda bujtogatókat gyászos munkájuktól. A minisztérium azonban nemcsak ezt nem tette, de akarva-nem akarva a rosszlelkü izgatók malmára hajtotta a vizet, mikor pl. az 1848 : XXII. t.-cz. világos rendelkezése ellenére, miszerint a nemzetőrségben minden honlakos fegyveres szolgálatot tenni tartozik, megengedte április 22-iki rende-

letével, hogy Budapesten, az ország fővárosában hivatalosan kizárják a zsidókat a nemzetörségből, csak azért, mert a türelmetlen gyülölködés ezt igy kivánta. Söt még tovább is ment a kormány és április 25-iki rendeletével elszedeti a pesti zsidóktól az összes fegyvereket.

Hogy Pozsony e téren is elöljárt a jó példával, az érthető. Már márczius 19-én falragaszokon hirdeti a városi tanács, hogy zsidókat a nemzetőrségbe nem vesz fel, hogy igy ne szitsanak »ingerültséget« a nép között a zsidók ellen. Hogy mennyit használt ez a jóakaró intézkedés, azt megmutatta egy hónappal később az a gyalázatos rablás és pusztitás, mely méltó kifejezése lett a pozsonyi nyárspolgárok »ingerültségének.«

Sajnos azonban, nemcsak Pozsony, a német város tünt ki ilyen magatartás által a nemzetőri ügyben, hanem tiszta magyar városok is ridegen visszautasitották a zsidókat, mikor ezek kész örömmel, hazafias lelkesedéssel akartak a nemzetőrség soraiba állani, söt alázatos folyamodványokkal járulnak ezért a városi tanácsokhoz.

Igy pl. Komáromban a zsidó hitközség nevében beadott kérelem elmondja, hogy »ezen nemes városban lakozó izraelita községnek a magyar hon iránti vonzalmát holt betükben rajzolni fölöslegesnek tartván, ellenben azt a cselekvés terén tettleg annyival nagyobb mértékben kimutatni készek lévén, alázatosan kinyilatkoztatjuk, hogy a körülményekhez képest a belső rend és csend fentartására, sőt a Magyarhont kivülről fenyegethető veszélyeknek elháritására községünknek minden egyes tagjai s

egyetemben egész községünk is vagyonával és életével áldozni elhatározta.« A városi közgyülés azonban az ismeretes »ellenszenv« miatt, mely az izraeliták ellen mutatkozik, a kérelmet teljesithetőnek nem tartja és a zsidókat a nemzetőrségbe fölvenni nem hajlandó.

Hasonlókép jártak a veszprémi zsidók lelkes ajánlkozásukkal, akik azután új beadványban nemes bosszut állottak a nemzetőrségi választmányon; mert mikor elpanaszolják, hogy »szivünk mélly fájdalmára férfiu kezünktől, melly hazánk ellenségei ellen fegyvert ragadni mindig készen áll, a' haza védelme, vagyon és személybiztonság fentartása megtagadtatott«, azt kérik, hogy addig is, mig a cselekedetek tere megnyilik majd előttük, fogadják el tőlük azt az összeget, melyet az őrsereg előleges költségeinek fedezésére összeszedtek, hogy ők azt igy »a legszentebb helyre, a haza oltárára letehessék«.

Pápa városa sem bánik külömben az ő magyar érzelmü zsidaival, sőt tovább megy és a miniszteriumhoz folyamodik, hogy miután ott is »némi« jelei az ellenszenvnek tünedeznek, mentse fel a várost attól, »hogy az izraelitákat a keresztény nemzetőrök közé beirni és besorozni kénytelenittessék«.

Székesfehérvárott pedig nyilt piaczon szavaztatják a 12 nemzetőri századot, hogy vajjon befogadják-e a zsidókat, vagy nem? És ámbár a többség kivánta a zsidók besorozását, még sem történt az meg.

Igy volt ez általában az egész országban; részük lett a zsidóknak majd mindenütt e megalázásban, mely joggal sértette hazafias önérze-

tüket. Igaz ugyan, hogy a városok emez eljárása csak addig tartott, mig komolyabbra nem fordult a haza sorsa és mihelyt a nemzetőrségnek az ellenség ellen kellett vonulnia, ott voltak a zsidók is a soraikban. Igy látjuk ezt Veszprémben, hol az összeirási lajstromok szerint a nemzetőrség egy hatodrésze zsidó volt, akik szintén elmentek a többiekkel a Dráva mellé. Épp igy Pápán, hol a Dráva mellé mozgósitott nemzetőrök nevei jegyzőkönyvileg vannak megörökitve, hogy »életök s saját értékjük föláldozásával is Hazánk védelmére használt készségöket a késő maradék emlékül láthassa« és ahol a 318 főből álló hat szakaszban 89 zsidó volt. Ezek között vonult be az akkori pápai rabbi, a nagynevü Löw Lipót, ki a sellyei táborban tüzelte hiveit a haza bátor védelmében és vele volt a zsidó iskola három tanitója: Bläuer Ignácz, Ehrenfeld Lipót és Szinger Manó is. Ez utóbbiak közül Bläuer Ignácz a schwecháti ütközettől fogva egész Komárom vára feladásáig részt vett a szabadságharczban és mint százados távozott a hirkoszoruzott honvédségből. Moórott az összes 448 nemzetőr között 43 zsidó van; köztük több időn felül önkéntesen, mint Rosenthal József nagykereskedő, aki 61 éves korában beáll a rendes nemzetőrségbe. Aradon, mely a sz. kir. városok között az első volt, mely junius 10-iki ülésében elhatározza, hogy a zsidókat a nemzetőrségbe besorozza, még a 24 lovas nemzetőr között is volt 3 zsidó; söt megtörtént ott az a nevezetes dolog is, hogy »a zsidó nemzetőrökkel egy sorban szolgált tiz aradi minorita is«.

Akadunk azután még más örvendetes jelen-

ségekre is e téren, igy pl. Sátoraljaujhelyen mintegy 100 zsidó nemzetőr lett besorozva és vonul, mikor rákerült a sor, Kassa felé; közöttük Frenkel József káplár és Friedlieber Albert őrmester, ki egy kurucz dallamra éneklendő verset szerzett, amelynek hangjai mellett indult a nemzetőrség útjára. Nagy Károlyban a lovas nemzetőrségnél a zászlótartó zsidó, sőt Bezdán a kapitány is az, Loschitz Vilmos és Szegeden, mikor az 50 éven felül levők, az u. n. öregek csapatja megalakul, kapitányává három jelölt közül Kohn A. kereskedőt választja és ennek nejét kéri fel zászlajának felszentelésére zászlóanyának.

Lassanként tehát elsimultak azok a vészes hullámok, melyeket a zsidók ellen szitott gyülölet létrehozott, amit a zsidók azután kellően méltányoltak is; de nem csodálhatjuk azt, ha abban a szomoru időben, mely a zsidók számára a hirdetett szabadság, egyenlőség és testvériség ellenkezőjét hozta, ha elkeseredésükben a valósággal középkori üldözesek miatt, mentőeszköz után kapkodnak, lett legyen az bár szalmaszál. Ilyen mentőeszköznek tünt fel egyes köröknek: *az Amerikába való kivándorlás*.

Május első fejében megalakul Pesten »a központi kivándorlási egylet«, mely »Fölszólitás Magyarország zsidóságához az Amerikába való kivándorlásra« czimü kiáltványában joggal festi élénk szinekkel azt a végtelen nyomort, melyet az üldözések előidéztek és panaszolja el azt a jogtalanságot, mely elvétette tőlük a törvényengedte fegyvereket is, mintegy utolsó jogukat, a jogot saját életük megvédesére kobozván igy

el tőlük. Az egylet vezetősége megteszi a kellő intézkedéseket, hogy beszerezze a szükséges adatokat, melyek alapján a kivándorlást eszközölheti és egész komolyan foglalkozik a körébe vágó kérdésekkel. A fölszólitás, amint az adott viszonyok között csak természetes volt, sok helyütt visszhangra talál; az egylet vezetőségéhez sokan fordulnak kérdésekkel a kivándorlás módjára, költségeire és idejére nézve, amire azután kellő fölvilágositást kapnak. Sőt fiókegylete is alakul a központinak és pedig, mint az konnyen érthető: Pozsonyban.

»A pozsonyi izraeliták között alakult kivándorlási társaság elöleges értesitvénye« május 21-én fordul a közönséghez és miután elmondja, hogy mi inditja tagjait arra, hogy oly államnak ajánlják fel anyagi és szellemi erejüket, »mely politikai alkotmányánál és egyes tagjainak müveltségénél fogva, felfegyverkezett férfiaktol a fegyvert el nem ragadja, védtelen teremtéseket nem üldöz, törvényeket nem gyaláz, hanem a szó nemesebb értelmében a szabadságot érti, felfogja és foganatositja is«, kifejti a kivándorlásra vonatkozó terveit és egyuttal a jószivü hitrokonokhoz fordul segélyért, hogy a teljesen vagyontalanokat az útra valóval elláthassa. Alaptökét is gyüjt a társaság, mely 70 tagból állt, törlesztéses kölcsönt is akar fölvenni, egyengeti tervének útját, de azért nem sokra megy. Nem is jut abba a helyzetbe, hogy nagyobb csapatot inditson útnak, még szeptember elején is a gyüjtött segélyt sürgeti és pedig eredmény nélkül. Néhány héttel később a kivándorló-társaság igazgatója nem útrakelésre, hanem a tótok és horvátok ellen

való harczra szólitja a pozsonyi zsidókat és a kivándorlo-társaság helyisége nem az Amerikába szándékozok, hanem az önkéntes magyar seregbe lépok jelentkezésére szolgál!

És bár joggal panaszkodhattak a magyarországi zsidók, hogy mig a régi, kárhoztatott elnyomatás korszakában legalább rendezett viszonyok áldását élvezték, megvédte őket a hatalom erőszakos támadások ellen, addig az uj, egekig magasztalt szabadság idejében ki lettek szolgáltatva az »előkelő és alantos csőcselék önkényének«; joggal mondták: »Márczius 15-ike igéreteiből nem kaptunk mi eddig semmit, nem tapasztaltunk eddig sem szabadságot, sem egyenlőséget és legkevésbbé testvériséget«; és ezt erősitette meg Vörösmarty is, juniusban irván: »Az egyenlőség és testvériség áldásai csak egy népet hagytak érintetlenül, a szenvedéseiben örök zsidót«, mindamellett a magyarországi zsidók föltétlenül a magyar ügy pártjára állottak az egész országban es kapva kaptak az alkalmon, hogy tettekkel bizonyithassák becsületes hazafiságukat, a magyar hazához való áldozatkész ragaszkodásukat, ami azután teljesen sikerült is nekik.

MÁSODIK FEJEZET.

A szabadságharcz alatt.

Mikor 1848. április 11-én a reformtörvények szép sorozata szentesitést nyert és az utolsó rendi országgyülést a magyar király személyesen rekesztette be, joggal remélte a magyar nemzet, hogy új, boldog korszaknak néz elébe, amelyben

kifejtheti majd eddig elnyomott tehetségeit és megmutatja a világnak, hogy »Magyarország nem volt, hanem lesz«. Bizony nem gondolta sem a szabadság vivmányainak ujjongó nép, sem az első független magyar miniszterium, hogy oly súlyos megpróbáltatásoknak mennek elébe, amint azok rövid idő mulva csöstül zúdultak az országra. Az osztrák reakczió azonban nem birta átkos irigységtől tápált rövidlátásában felfogni, hogy Ausztriának is jobb és hasznosabb ha szabad, önálló és virágzó Magyarország áll mellette és erőszakkal vissza akarta szoritani hazánkat a régi tartományi szerepre; hogy pedig bünös czélját elérje, nem riadt vissza semmi eszköztol. A bécsi kamarilla elkezdte csakhamar aknamunkáját, hogy visszaszivassa a magyar királylyal az általa szentesitett törvényeket és rövidesen semmivé tegye Magyarországnak igazi ujjáalkotását megalapitó eredményeit. Hatalmába ejtette a gyönge, de jólelkü császárt és királyt, V. Ferdinándot és fölbujtotta a magyar haza ellen az ennek zsirján hizó nemzetiségeket. Szomoru és küzdelmes idő következett most Magyarországra, a várt békés és nyugodt fejlodés helyett Elkeseredett élet-halálharczba hajtották bele alattomos ellenségei és csak a magyar nemzet bámulatos életerejének, csodálatos vitézségének sikerült a végveszélyből diadallal kikerülni. De föl is támadt a haza védelmére, mikor erre lánglelkü vezérek szólitották, a milliókaru nép és harczba ment minden fegyverfogható fia, akiben magyar sziv és lélek lakott.

Ezek közé tartoztak a Magyarországban lakó zsidók is, akiket pedig nem tekintettek az ország

polgárainak, de akik azért nem dugták be fülöket a haza vészkiáltására és megható lelkesedéssel sorakoztak a harczbamenők táborába.

A magyarországi zsidók a lehető legnagyobb mértékben vettek részt a szabadságharcz fegyveres küzdelmeiben; hangsúlyoznunk kell ezt különös nyomatékkal, mert még mindig fel-felüti fejét az az alaptalan rágalom, hogy a zsidó, mint katona nem állja meg helyét, hogy nem felel meg a háboruban természetes feladatának, sőt nem is arra való. Csak ezért kell kimutatnunk, hogy a magyar nemzet egyik legdicsőbb és legnehezebb közdelmében a zsidók nemcsak számarányukhoz képest, de jóval azon felül, önkéntes odaadással, határtalan lelkesedéssel vettek részt, csakúgy, mint bármely más vallásu magyar ember. Sajnos, nem mutathatjuk ki ezt az utolsó részletig, nem bizonyithatjuk nyomról-nyomra, mert nem állanak rendelkezésünkre a megfelelő adatok a maguk teljességében

Áll ez azonban nemcsak a zsidókra, hanem általában a haza összes lelkes védőire nézve 1848-ban. És ez csak természetes is. Az az ezer veszélytől környezett és számtalan, sürgösnél sürgősebb teendővel túlhalmozott hazai kormány és közigazgatás nem lehetett abban a helyzetben, hogy a honvédelem eszközlőiről pontos, irott okmányokat szerezzen és hagyjon meg az utókor részére. Még kevésbbé volt ez az eset a zsidókra nézve. Elhihetjük Görgei szavára, amint levelében irta nekem, hogy »legkisebb gondunk is nagyobb volt annál, hogy azt fürkésszük, közülünk vajon ki-ki melyiknek, a római pápának, Calvinnak, Luthernek avagy Mózesnek tanai sze-

rint imádja-e a közös Egy magyar Istent, akinek nevében, akiben bízva fegyvert ragadtunk mindnyájan«. Nem keresték bizony, hogy milyen vallású a honvéd, hanem szivesen fogadtak mindenkit, aki a haza védelmére sietett. És a zsidók jöttek szives örömmel.

Mikor a magyar kormány önkéntessereg felállitását határozza el és kiáltványt bocsát ki az ország lakosaihoz ez ügyben, minden fogadó helyen jelentkeznek zsidók is. Igy a pesti zászlóaljnak majdnem egy harmada zsidó, akikhez junius 22-én Schwab Löw, pesti rabbi intéz lelkesitő beszédet, mielőtt a Dráva mellé mennek és többek között azt mondja nekik: »Bizonyuljatok Magyarhon igaz fiainak, úgy, mint a hős Makkabeusok méltó utódainak. Négy dolog az, mire figyelmeztetlek benneteket: Ti önként és szabadon választottátok hivatástokat; az ügy, melyért küzdötök, igaz, szent ügy; magatartástoktól függ becsületetek, mint zsidóké; életetek és sorsotok Isten kezében van.«

Tényleg az a feladat is jutott osztályrészül a zsidó önkénteseknek, hogy megmutassák magaviseletükkel, mily egyenértékü tagjai ők a honvédelemnek más polgártársaikkal. Jogos reményt nyujtott is erre őszinte lelkesedésük, hisz oly példa is volt soraikban, mint Utasi-Strasser Vilmosé, aki a fölhivás után néhány napra életével együtt 10.000 frtnyi vagyonát is felajánlotta a haza oltárára, azonfelül, hogy mindennel maga látja el magát.

Hogy pedig nemcsak Pesten, de mindenütt az országban siettek a zsidók az önkéntesek közé, azt bizonyitja az egyes fennmaradt adato-

kon kivül a legkiválóbb szemtanuk egyikének szavahihető állitása: »Én, ugymond Klapka György tábornok idevonatkozó levelében, a 6. (veszprémi) zászlóalj alakitásával voltam megbizva és emlékszem, hogy azon 800 ember között, akikből zászlóaljunk állott, majd egy 12-ed rész zsidó volt. Ép oly számosan voltak a 3. (szegedi) zászlóaljban találhatók, akik közé főleg a Bácska zsidósága állott. Sok zsidó volt a 4. (győri) és a 9. (kassai), úgy mint a többi zászlóaljak legnagyobb részében.«

A zsidó ifjak csatlakozása az önkéntesekhez ismeretes volt különben a közvéleményben, aminek, pl. a »Népelem« egyik juliusi vezérczikkében kifejezést is ad. Miért nem egyenjogusitják a zsidókat? kérdi. »Avagy gyáváknak mutatkoztak-e a zsidók? Nem vettek-e legélénkebben részt minden mozgalomban, melyet a nép az önkény ellen tesz? Féltek-e a fegyvertől, midőn a nemzetőrséget összeirták? *Nem mutatkozik-e részükre kedvezőbb arány az önkéntesek között akár melly hitfelekezetnél?* Folyt-e ujabb időben a közügyért magyar vér, hol zsidó vérrel nem keveredett volna?«

És mikor a pesti egyetemen a katonai kurzus nyilik meg, a zsidó egyetemi ifjak tódulnak oda úgy, hogy a résztvevők egy ötödét teszik ki, amint azt Török István képviselő deczember 10-én az országgyülésen jelenti, mikor is azért tör lándzsát, hogy »a magyar hadi tanodába« zsidó ifjak is felvétessenek, mert — ugymond — »a mi izraelitáink, kiknek dicsőségére legyen mondva, a hon megmentésének érdekében igen sok lelkesedést tüntettek ki, méltán jogositvák

arra, hogy honvédelmi intézvényeinknél tekintetbe vétessenek.«

De nemcsak a magyarok tudták azt, hogy a zsidó honfitársak mily lelkesedéssel csatlakoznak az ő igaz ügyükhöz, hanem a lázadó nemzetiségek is. Meg is fizettek érte a zsidóknak. Igy pl. Ujvidéken menekülniök kell, mert nem a ráczokkal tartottak. Zentán pedig a szerbek a zsidó község jó részét, valamint rabbiját, Ullmann Iszert fölkonczolják. Ugyanilyen sorsra jutott a látogatóban ott idező adai rabbi, Heiprin Jakab; továbbá az egykori hires ó-budai rabbi Münz Mózes fia, Jakab és mindama zsidók, akik nem tudtak idejekorán menekülni a vérszomjas rablók elől. A zentai hitközség ma is őrzi a magyar ügy e vértanuinak emléket, évenként gyászistentiszteletet tartván érettük (sebat 9-én).

A ravasz illyr propaganda, mikor látta, hogy a zsidók a nemzetiségi vidékeken mindenütt a magyar seregbe állanak, fölszólitást intéz a bács-, torontál-, csongrád- és aradmegyei zsidókhoz, a maga részére akarván őket megnyerni. »Mi mindig azt láttuk, — ugymond fölszólitása — hogy a zsidó minden eljárásában okosnak mutatkozott, annál inkább csodálkozunk a ti mostani viselkedéseteken, midőn ellenünk, az illyrek ellen akartok fegyvert fogni. Mi csatol benneteket a magyarokhoz? *Mi indit benneteket oly nagy buzgalomra, hogy az önkéntes csapatokba álljatok?* Talán a pozsonyi husvét? vagy az a nemes bánásmód, melylyel Pesten találkoztatok? . . . Előbb elnyomtak, kizártak benneteket a nemzetőrség soraiból és most fölszólitanak, hogy fegyvert ragadjatok ellenünk. Vigyázzatok! Leg-

közelebb, ha már nem kelletek többé, újra reátok kerül a sor!«

A kétségtelenül ügyes csábitásnak azonban semmi foganatja nem lett, a zsidók távol állottak attól, hogy a szenvedett sérelmekért és jogos kivánságaik megtagadásáért árulással állottak volna bosszut, ok kitartottak a magyar ügy mellett kezdettől végig és bizonyos, hogy nem a nemzetiségekkel való együttműködés miatt sarczolta meg Schlick tábornok 1849. augusztusban az aradi zsidókat 10.000 frt és 1700 kartács erejéig. És mig arról senki sem fog adatot szolgáltatni, hogy a zsidók a szerbekkel vagy oláhokkal czimboráltak volna, azt hitelesen tudjuk, hogy pl. Aradon, a város első ostrománál, 1848. októberben Schwarcz Ignácz zsidó timár vezényelt a császáriak ellen egy hat fontos ágyut és midőn deczemberben a császári dzsidások előnyomulását Kun János tartotta vissza, hogy az alatt a honvédek visszavonulhattak, a hősies munkában Chorin Samu honvéd sietett az öreg tüzér segitségére. Vagy, hogy 1849. februárban Ivannovics őrnagyot az aradi Szép-utcza végén egy izraelita pinczér lőtte le, amire a vezérét vesztette osztrák csapat hanyatthomlok futásnak eredt. És bizonyos az is, hogy ugyanazon időben Rosenberg Károlyt, az aradi hitközség jegyzőjét nem osztrák érzelmei miatt szúrták le a granicsárok.

A zsidókra nem igen számithattak a lázadó nemzetiségek sehol, de annál inkább a százfelől szorongatott magyarok. Mikor Jelacsics betör Magyarországba és feltartóztatás nélkül nyomul Székesfehérvárig, a horvát sereg ellen kirendelt

nemzetőrök, önkéntesek és népfölkelők között mindenünnen vannak zsidók. És azon több kálozdi lakós között, kik a bán csufos veresége után Róth és Philippovics seregét életük koczkáztatásával feltartóztatták úgy, hogy azt Perczel elfoghatta, ott volt Spitzer Dávid is, ki joggal osztozkodott a honvédelmi bizottmány köszönetében. És mikor a bán fegyverszünetet kér, az arra vonatkozó tárgyalásoknál magyar részről egy abonyi zsidó, Fispán Ignácz is szolgált mint hirnök.

Pesten azt hitték, hogy oda is eljön a hős bán és védekezéshez láttak. És ekkor — irja Horváth Mihály — »a zsidók, kiket a nemzetőrségben a polgárság nem türt meg maga mellett, e sérelmük daczára is külön, csaknem ezerre menő zászlóaljat gyüjtöttek keblökben!« Vagy mint egy szemtanu irja; »és ott hányták a sánczot Buda alatt urak és mesterlegények, tanuló ifjak és ösz principálisok, finom hölgyek és szolgálók, papok és zsidók, jobb és balpárti követek, egymásnak adván kézről-kézre a földdel telt kosarat«.

Jellacsics azonban nem ment Pest ellen, hanem Bécs felé vette egérútját. Október elején Magyar-Óvárnál táborozik és a pozsonyiak azt hiszik, hogy oda is ellátogat. A horvátok ellen való készülödés, meg a Nyitra- és Trencsénmegyében kitört tót lázadás alkalmat ad a pozsonyi zsidóknak is hazafiságuk kimutatására. Korn Fülöp, a kivándorlási társaság elnöke intéz ekkor lángoló szózatot hitsorsosaihoz, hogy csatlakozzanak a »pozsonyi izraelita önkéntes sereghez« és e czélból — úgy-e mily irónia? — je-

jelentkezzenek a kivándorlási egylet helyiségében. Jelentkeztek is vagy 200-an, többen, mint a kivándorlásra és készek arra, hogy október 13-án a köpesényi táborba vonuljanak. A népfölkelők vezére azonban, valami von Pergelt, nem hajlandó a zsidókat befogadni, ő nem vezet »ilyen szemét népet« mond nagy büszkén, inkább kész egy második husvéti kravall fölidézésére. A zsidók ügyét azonban Pauer parancsnok a magáévá teszi és diadalra is viszi, von Pergelt pedig távozik vezetői tisztségéből. Közben a megbántott zsidók egy része elszéled, a másik azonban a táborba indul és részt vesz a szerencsétlen schwecháti ütközetben. Toborzójuk, Korn Fülöp, később a német légióba lép és mint annak századosa küzdi végig a szabadságharczot.

Nem is kételkedhetik ezek után elfogulatlan ember abban, hogy a zsidók mindütt követték a magyar kormány fölszólitását és beléptek az önkéntes csapatokba, épúgy, mint bizonyos, hogy a honvédsereg számára való ujonczozásnál sem hagyták ki a zsidókat sehol, bár kielégitő adatok e tekintetben sem állanak rendelkezésünkre. A magyar hadseregről szóló törvény azonban világosan kimondja: »A most megajánlott ujonczállitás alá esik Magyarországnak s a kapcsolt részeknek minden állandó lakósa, ki életének 19-ik évét betöltötte, sors- és valláskülömbség nélkül«. Elég érdekes, miként hatott a törvény világos kifejezése, mert pl. Veszprémmegyében a hadkötelesek összeirására kirendelt bizottmányokban mindenütt beveszik a más vallású lelkészek mellett — a rabbikat is. Ki is állitottak a zsidó ifjakból a köteles ujonczokat, ha

csak ritkán akadunk is fennmaradt ujonczozási lajstromokra, melyekből ez kitünik, mint pl. Pápán, hol 19—22 éves zsidó ujoncz 39 volt, akiket felesketésük alkalmával, november 26-án Löw Lipót rabbi buzdít a haza odaadó szolgálatára; vagy Komáromban szeptember 6. és 8-iki összeirásnál 12 zsidó ujonczot találunk. Nem kevésbbé jellemző tény, hogy Budán, deczemberben a zsidó ifjak pontosabban jelennek meg a sorshuzás czéljából, mint a más vallásuak és 14 közülök beválik; amire azután a Kossuth hírlapja azt jegyzi meg: piruljon el a budai keresztény polgár a budai zsidó előtt. Sőt Pécs zsidóközsége 3 ujonczot ajánl meg a saját költségén 1848. novemberben, bár a városi tanács elismeri, hogy a »kebelbeli izraelita közönség családjaiban a törvény értelme szerint összeirás alá eső ifjak jelenleg nem találtattak«. Mindez és hozzá hasonló adatok azonban csak porszemek, melyek itt-ott fenakadtak az idő viszontagságai mellett is és mi csak mozaikszerü képet nyujthatunk arról az elismerésre méltó részvételről, melylyel a magyar zsidók a fegyverfogható honfiak közé sorakoztak. Mert hisz elment akkor mindenki, aki csak tudott, hisz elküldték anyák a fiaikat, hitvesek a férjeiket, menyasszonyok a vőlegényeiket, hogy a harczmezőn ontsák ha kell, vérüket a hazáért; még serdülő iskolás fiuk is megragadták a nehéz fegyvert, hogy ők is üthessenek egyet a haza ellenségén, kerüljön az bár életükbe. És ha a sok rendkivüli esetből csak egy-egy juthat tudomásunkra, érdemes azt feljegyezni.

Igy Freudenberg Márkus, mint tekintélyes

kereskedő halt el nem régiben Szabadkán, a hatodik gimnáziumi osztályba járt, mikor a szabadságharcz kürtje riadót fujt. Gyenge testalkata miatt nem akarják a honvédek közé bevenni, de ő nem nyugszik addig, mig Mészáros hadügyminiszter külön engedélyével czélját el nem éri. Belép a földvári zászlóaljba, melylyel a hires tiszaföldvári csatában vesz részt, ahol az elesettek között a hivatalos kimutatás szerint, Mayer Mózes és Rosenfeld Lipót önkéntesek is voltak. Majd a 17. zászlóaljba lép át mint tizedes és kitünteti magát a kereszturi csatánál, hol egy hadi kaland folytán az ellenség háta mögé került csapatjával, amiért Klapka hadnagynak nevezi ki. Mint ilyen részesült abban a szerencsében, hogy a Jászberénybe érkező Kossuth lakása előtt a diszőrségett vezényli. Résztvett Budavár ostromában, eljutott egész Világosig, de már mint osztrák fogoly.

A sok lélekemelő példa között is kiválik Springer Izsák, székely-udvarhelyi hitsorsos, kinek hét fia harczolt a magyar szabadságért, *a hét Springer testvér:* Dani, Dávid, József, Juda, Mór, Salamon és Samu. Springer Mór, fogarasi lakos, nyugdijas honvéd-hadnagy, huszár szabadcsapatnál szolgált Bem táborában; résztvett az erdélyi dicső harczokban és a fehértemplomi csatában kitüntetvén magát, ezüst érdemkoszorut kapott. Ugyanezt szerezte meg magának Dani fivére, ki b. Kemény Farkas vezérőrnagy megbizottja volt és mint hadi kém kitünő szolgálatokat tett. József mint tizedes szolgált; Bocskai néven élt végül Budapesten. Samu és Salamon Udvarhelyen haltak el, mig Dávid fehérvári és **Juda, medgyesi lakos.**

Igazi honleányhoz méltó, mikor Pserhoffer Anna Pápán vőlegényét, Fischer Jónást buzditja, hogy a honvédek közé álljon, amit az meg is tett.

És azok között, akiket a haza vészkiáltása a messze idegenben is meghatott, hogy életük koczkáztatásával, a katonai fegyelem semmibe vetelével, siettek a haza segitségére, azok között is volt nem egy zsidó.

Ilyen vitézről emlékezik meg Virág Lajos, nádorhuszár naplója oktober 11-ről, följegyezvén következőt: »Néhány napra ezután Csillag (Stern), egy zsidó születésü fiatal huszártizedes 85 emberrel kisérlette meg a szökést (Rahonitz-ból). De a vakmerő vállalat balul ütött ki, mert a csapatot, 14 ember kivételével, elfogták és lefegyverezték. Csillag valami módon megmenekült s haza érkezvén, a Hunyadi huszárok közé állt.«

Weiner Jakab, bellatinczi (Vasm.) lakos, nyugdijas honvéd, a Radetzky-huszárezredben szolgált Milánóban, mikor az ottani lázadás folytán 1848. mártziusban 46 társával együtt dezertál Sumits őrmester vezetése alatt és Felső-Ausztrián át hazaérkezik, hogy a honvédek közé állhasson. Meg is állotta helyét a harcz végeig és többször kitüntetve magát, czimzetes őrmesterig vitte.

Bizony, nemcsak ott voltak a zsidók a magyar táborban kezdettől fogva mindvégig, hanem ki is tüntették magukat kiváló módon.

»Mindjárt a hadjárat kezdetén, irja Klapka erre vonatkozólag, vitézül és kitüntetéssel harczoltak és később is, egészen a háboru szerencsétlen kimeneteléig és a világosi katasztrófáig. Sokan közülök elestek a külömböző csatatéreken, nagy részük tisztekké lépett elő, kik közül sokan még

ma is élnek. Többeken a zsidó tisztek közül a csatatéren bebizonyitott vitézségükért a katonai érdemrenddel lettek kitüntetve.«

És hozzá csatlakozik Görgey fővezér tanusága, midőn zsidó katonáiról azt állitja: »Nem emlékszem, hogy védelmi harczunk egész tartama alatt — valaha — akár hivatalos jelentést, akár privát tudósitást vettem volna olyat, mely szerint bármely fegyvernemü csapathoz tartozott zsidó honvéd közlegények, al- vagy főtisztek kisebb mértékben feleltek volna meg honvédi kötelességeiknek, mint akármely más vallásu bajtársaik«. Söt ellenkezőleg, arról is bizonyságot tesz a zsidó honvédek mellett, hogy »ezek fegyelmezettségben, személyes bátorság és szivós kitartásban — tehát minden katonai erényben — derekasan versenyeztek többi bajtársaikkal. És miután az osztrák és orosz főhadakkal a honvédsereg épp azon része — a gyászos végü temesvári csatát kivéve — mindig és nem minden jó siker nélkül állott szemben, melyet én vezényeltem, bátran konstatálhatom, hogy a többi önállóan müködött magyar vezérek tapasztalatai sem lehettek e tekintetben az enyémnél kedvezőtlenebbek.«

És mi hozzátehetjük, bizonyára nem. Ime, néhány példa az általános vélemények igazolására:

Bogsabányán azok között, kik elsőknek rohantak fel a torlaszokra, Weisz Ignácz zsidó közőr is ott volt.

Budavár visszavételénél a sebesültek között voltak a Közlöny kimutatása szerint: Lebovits Dániel, Löwy József, Schwarz Izsák és Spitzer József, azokon kivül, kik könnyebb sérüléseket szenvedtek. Ugyanott nevezte ki Aulich tábor-

nok a siker délelőttjén. Kisfalvi-Klein Jakabot hadnagygyá, tanusitott vitézségeért

A branyiszkoi szoros hős támadói közül, mert Guyon 5000 embere mind valódi hőssé vált ott, szegényen élt öregségében Budapesten: Ledermann Márk.

Hirsch Lipot közvitéz mentette meg Pálánkanál a honvédzászlót, amiért gróf Dessewffy, a századosa katonái előtt háromszor megölelte

Hoffmann Adolf volt nyiregyházi lakós, nyugdijas honvédhadnagy, egy keresztény társával együtt mentette meg Bátori Schultz Bodog honvédtábornokot az 1849. április 4-iki bicskei csata után, hogy a megáradt Tápió mocsaraba nem veszett. A nagysallói ütközetben két sebet kapott és úgy kitüntette magát, hogy Barta Endre kapitánya által ajánlva hadnagyi rangot nyert.

Weisz Ágoston, százados a vitézségi éremmel lett kitüntetve hadi tetteiért; mint magánzó halt meg Komáromban 1890. november 25-én.

Lord József, ki a márczius 15-ikét Pesten élte át, hol akkor üzleti ügyben járt, később a honvédseregben szolgált és tettekkel bizonyította lelkesedését a magyar hazáért, melynek nyelvét ugyan nem beszélte, de melynek odaadó, buzgó híve volt. Századosi rangig vitte a harcztéren és Isaszeghnél szuronydöfés által megsebesült. Majd Görgey csapatánál szolgált és a szabadságharcz vége felé maga ajánlkozott, hogy Kossuthnak levelét elviszi Komáromba Klapkához, akit Kossuth kitartásra buzdít levelében. Lord parasztnak öltözve el is érte czéiját és ezzel nagy szolgálatot tett a komáromi ostromlottaknak. A szabadságharcz leveretése után is szenvedett Lord hazafi-

ságáért, haditörvényszék több havi fogságra itélte. Mikor kiszabadult, szülőhelyére, Trencsénbe ment, később földbérlő lett és 1899-ben halt meg Pozsonyban, sajnos azonban már nem — mint zsidó.

Ugyanezt kell mondanunk Csemegi (Nascher) Károly, a hires curiai biróról és kodifikatorról. A nagy időben gróf Batthányi Kázmér országos biztos megbizásából egy zászlóalj gyalogságot és egy század lovasságot alakitott és e csapat, melynek ő volt őrnagya és parancsnoka, végigküzdötte a bánáti és bácskai hadjáratot, mig nem Lugosnál tette le a fegyvert. A temesvári várban hosszabb fogságot szenvedett el, majd a haditörvényszék a császári seregbe sorozta be, de alkalmatlannak találtatott és hónapok mulva, miután felülvizsgálaton ment át, elbocsátották.

Aranyi-Goldner Károly, huszárőrnagy, kiváló módon felelt meg hivatásának. 1848. augusztus 28-án Écskánál még mint főhadnagy verte vissza a szerbeket, majd október 13-án mint százados kergeti szét a zichyfalvi őrség élén a közelben táborozó szerb csapatot. A szerencsétlen végü vizaknai csatában őt is elfogták és Nagy-Szebenben zárták el, ahonnan azonban egy hónap mulva kiszabadult, mikor Bem ritka dicsőséggel bevette a várost márczius 11-én. Május 5-én mint őrnagy megtámadja Oraviczánál az ő 800 emberével az 1300 főnyi osztrák őrséget és kemény harcz után beveszi a várost. Az utolsó ütközet, melyben részt vett, a szászsebesi volt augusztus 1-én, azután nemsokára — külföldre menekült.

Aranyi-Goldner Mór, százados, Czibakházánál 1849. februárban gróf Leiningen tábornokot mentette ki merész támadása által a fogságból.

* Csutak Kálmán, aradi fogsága alatt irt adataiból a következőt emelhetjük ki: »Külön említést kell tennem egy Weisz Antal nevü héber származásu fiatal honvédről, ki magát a többiek között bátorság s hadi gyakorlatokban való jártassága által kitüntette, miért is őt később hadnagygyá léptette elő a kormány, a világosi örök emlékü catastropha azonban már mint főhadnagyot találta. Mindenütt látni lehetett őt, hol a csata leghevesebben folyt s nem ritkán szigoru parancs s fenyegetéssel valék kénytelen saját állomására visszarendelni«.

Az ilyen emlékek előtt mindenkinek hazafias tisztelettel kell megállani és csak azt sajnálhatjuk, hogy e nekünk különösen drága emlékek nagy részét elnyelte a feledésnek feneketlen sirja, amelyből nincs számukra föltámadás.

Osztozik különben e sorsban számos ténye és emléke a szabadságharcznak, ami nemcsak zsidókra vonatkozik. Igy az elesettek számát és neveit sohasem lehetett pontosan megállapitani, mert a csapattestek nem küldték be jelentéseiket az illetékes helyre, hogy az megőrizte volna az utókor számára. E tekintetben valóban ür marad a szabadságharcz történetében.

Eddigi adatainkhoz, melyek tárgyunkat különböző oldalról világitják meg, egy minden részletében érdekes és fontos levelet toldhatunk, melyet az ez évben elhalálozott Mikár Zsigmond, központi honvédegyleti titkár intézett 1898-ban, az időközben szintén elhunyt Bläuer Ignácz századoshoz, hogy azzal nagyobb munkám czélját szolgálja:

»Megkerestél engemet az iránt, hogy közöl-

nem vélled: mit tudok én magyar zsidóinknak az 1848-49-iki szabadságharcznak nevezett önvédelmi hadjáratunkban tanusitott részvételükről?

A megkeresés felette megtisztelő tetőlled és jogosult is két irányban: 1. mert csakugyan számosan vettek részt, s ha tekintetbe vesszük azt, hogy a zsidók — mint olyanok — a társadalmunkban számot nem tettek, annyival inkább figyelmet érdemel a kérdés; 2. jogosan fordulhattál csekélységemhez, mert fel kellett tenned, hogy mint azon egyén, ki közel 40 éve szakadatlanul foglalkozom az emlitett évekbeli harczosok, ma már »öreg honvédeknek« nevezett egyéni dolgaikkal, a legbővebb alkalmam is lehetett »a zsidókról kizárólag is« a legtöbb megjegyezni valót — legalább is — emlékezetemben megtarthatnom.

De hát valljuk meg öszintén, ki foglalkozott komolyan ezzel, mint valamely önállóságra számitó dologgal? Avagy mit tapasztaltál erre nézve első sorban rólam egyebet, mint azt, hogy valahányszor egy-egy zsidóval ismerős lettem, olyannal, ki 1848—49-es sorainkban harczolt, nem-e bizonyos megelégedéssel, talán örömmel, s megnevezve őt különösen, mint zsidót, mutattam be egykori bajtársainknak.

Söt állithatom, de hallhattad is, hogy honvédegyleteink megalakitásától (1867. tavaszán) a mai napig fentartottam azt az elvet, hogy a budapesti honvédegyletben, melylyel a honvédügyet kezdeményeztem, mint a honvédegyleteink központjában is, hogy a lehetőség szerint mindig legyen a választmányban vagy bizottságokban egy-két zsidó volt kombattans.

Mindezzel azonban, ha jeleztem is annyira, hogy a zsidóság részt vett az 1848—49-es honvédseregünkben s hogy hazafias értelmiségünk, főleg pedig az emlitett évekbeli honvédek a volt zsidó honvédtársakat értékük szerint appreczíálni tudták, úgyannyira, hogy e téren a zsidók részéről soha sehol, a legesekélyebb panaszt sem lehetett eddig hallani, s nem is képzelem, hogy honvédegyleteink keretében ez iránt valahol alkalom vagy ok mutatkozhatott volna; mégis csak nagyon távolról közelithetem meg — a magam szerény felfogása szerint legalább — azt a pontot, amelyben határozott állitással mutathatnék a számra, hogy megközelitöleg legalább ennyien vagy annyian voltak a sorainkban.

Tény azonban az, tagadhatatlan tény, hogy a honvédségünkben volt zsidók között — a saját számarányukhoz képest — több volt a kiváló egyén, mint aránylag a más népfajokból.

Érdemes lett volna, hogy legalább is mióta honvédegyleteink fennállanak, erre nézve jegyzetek tétettek volna, ha egyáltalán van ennek a dolognak valamely értelme vagy értéke; ma azt kimeriteni s mint valamely tökéletes tartalmu adatot összeállitani, tökélletesen lehetetlen, de talán hiányzik is hozzá a magasabb czél, mert emlitett évekbeli örökké emlékezetes honvédségünk vallási vagy népfaji dolgokkal absolute nem foglalkozott.

Soha testvériesebb összefüggés valamely hadseregben nem létezhetett, mint az az 1848 49-iki honvédségben meg volt!

Számarányban nem örömest szóllok a dologhoz, mert találkoztam egyénekkel, kik számos

ezrekre szeretik tenni a volt zsidó honvédek létszámát, ami egyáltalában nem állhat; annyival érdemesebb egyénileg foglalkozni a dologgal.

Kezdem ennélfogva saját ezredemnél, — a 9-ik huszárezrednél — amelyben 3 egyént ismertem, Goldberger Samu főhadnagy, Friedmann Mór őrmester (zsinórverő) és Schönfeld Samu, szintén őrmester. Szóllok az egész ezredről azért, mert megjövén 1848. kora elején az ezredhez a rendelet, hogy a tavasz folytán az a hazába fog helyeztetni, az ezredes az ezredet tetőtől-talpig újjá öltöztette, ami végből 130 mesteremberrel Austerlitzbe lettem rendelve, hol pár hónap alatt el is készülvén, május hó 2-ik felében Trencsén szép völgyében be is vonultam a hazába.

Emlitett munkálkodásom alatt az ezred mindannyi 8 századából volt egy-egy káplár, s ez a társaság nekem alkalmat nyujtott az egész ezred viszonyairól teljes tudomást szerezhetnem, s igy Friedmann strázsamesterről elmondhatom, hogy p. o. a nagy lovassági összecsapásnál vetélkedve egy másik őrmesterünkkel (német ember és vivómester volt, mielőtt ezredünkbe belépett, ahol azonnal őrmesteri rangban fogadtatott) pár perczig egy helyen álltak s a köröttük forgó német lovasoknak, kinek jobbról, kinek balról tapogatták meg a füle tövét, mig aztán maguk is a már jó távol, Moórban futó huszártársaik után indultak. A német strázsamester irigy dühből a zsidónak háborut üzent; a másik strázsamester (Schönfeld Samu) végigharczolta a hadjáratunkat s besoroztatván aztán közkatonának az I. számu huszárezredbe, ott megint összejöttünk és a Schönfeld Samu csakhamar megint visszanyerte rangját.

A Goldberger Samu pedig nemcsak mint katona, de későbben mint hazafi is kiváló volt. Midőn 1849. februárban Görgei Arthur hadserege a Rozsó felé elfutamodott gróf Schlick hadtestét megközelitette, G. S. főhadnagy lett kiküldve félszázaddal Schlick távolságáról biztos tudomást hozni; feladatát úgy oldotta meg, hogy huszárjaival az egész éjjelen át addig száguldott, mig bizonyitékul az ellenfél elővédjéből egy gróf Civalart ezredbeli dzsidást fogott és reggel magával hozta.

A lezajlott hadjárat után a derék fiut közkatonává sorozták egy gyalogezredbe, gyakori leveleket váltottunk, állapotát, vagy talán még inkább a közállapotokat annyira szivére vette, hogy a bécsi katonai tébolydába jutott, hol 1852-ben, midőn a hadsereg központi lovardájában vettem részt, s megint láttuk egymást, irigyelt, de nem örömest látott a megváltozott arany zsinórzatu öltönyben. Én azon év végével haza bucsuztam, ő még ott maradt, nemsokára azonban — édes anyja levele szerint — szive megtört, kiszenvedett.

Ez a vitéz lett volna az egyedüli, ki az említett 9-ik huszárezredből — a főtiszti kar ajánlatára — érdemjellel leendett vala kitüntetve, de ez sem teljesedett be; pedig az az ezred sem volt az utolsók közzül való!«

Hogy az a vitéz főhadnagy mennyire megérdemelte volna a kitüntető érdemjelet, bizonyitja a felhozottakon kivül a következő jelentés is, mely a Közlöny 1849. julius 15-iki számában foglalt helyet: »Goldberger 9-ik huszárezredbeli főhadnagy a Szent-Márton melletti ütközet alkal-

mával az elszéledt lovasságot jeles vezénylői gyorsasággal össze- és fölállitván, ezen csapatjával a gyalogságunkat üldöző két kozák osztályt nemcsak visszatartá, hanem tettemes veszteséggel vissza is nyomta, miáltal a részünkröli nagyobb veszteséget megakadályozá, mely hősies tettét, s hazája iránti lángszerelmét nevezett főhadnagy úrnak dicső elismeréssel bocsátjuk tudomására a közönségnek«.

»Ismertem — szól tovább a nagyérdekü levél — másutt is hadjáratunk alatt zsidó honvédtársakat, de nem sokat. Igy az I. honvédzászlóaljból, mely Pesten alakult, az egész hadjáraton át láttam Klopfstock Mórt, gyönyörü szép, 18—19 éves fiatal volt; egy alkalommal egy ágyu gázolván rajta keresztül, nyomorékan került haza, itt nyomorog a fővárosban.

Többet ismertem a 14-ik honvédzászlóaljban, mely szintén Pesten alakult, névszerint Becsági (Ehrenzweig) Miskát, ki századosi rangig felvitte; a két Perlgrund fivért, mindkettő őrmester, s ugyanabban a zászlóaljban volt Hazay-Hauser Lipót, ki mint nyugalmazott főhadnagy ma is még Budapesten él, úgyszintén a két Weisz fivért, mindkettő csonkakaru.

Többekkel ismerkedtem meg, mindenesetre a hadjárat után, a honvédigazolások folyamata 30 éven át bővebb alkalmat nyujtott rá.

Igy Aradon él Tiszti Lajos, kiváló hirlapszerkesztő, ki ugyan már, mint tudom, nem zsidó, de 14 éves zsidógyermek gyanánt iett Sátoralja-Ujhelyen honvéd s mint tüzér végigküzdte a hadjáratot; ugyancsak Sátoralja-Ujhelyen halt meg Jung Simon, mint nyugdijas, egykori honvédhadnagy.

A biharvármegyei honvédegyletből származott fel a fővárosba Grosz-Csatáry Lajos, ki az 1848—49-es honvédségben századosi rangig felvitte, most a magyar államvasutak igazgató orvosa gyanánt a miniszteri tanácsosi rang tiszteletét élvezi. »Bémet, erdélyi hadjárata alatt, mint hadsegéde, egy orozva történt támadás alkalmával, személyes vitézséggel megmentette. Herculesi ereju!« (Jókai.)

De ki ne ismerné Csemegi (előbb Nascher) Károly nevét, ki az országnak egyik első jogásza; 1848—49-ben az egész hadjárat alatt nemzetőri őrnagy gyanánt vett részt. Ennek testvére Csemegi Ignácz 1849-ben főhadnagy, a jelenlegi honvédségből kapitányi rangban van nyugdijazva.

A fővárosban élt Grosz Henrik, volt honvédségi élelmezési őrnagy, ennek öcscse Grosz Mór, ugy Egyessy Vincze és Teitelbaum Albert élelmezési századosok, mindhárman a mily szegényen mentek 1848-ban a honvédségbe, épp oly szegényen jöttek 1849. végével abból vissza.

Hasonlókép Szakács József volt főhadnagy, ki nyomorában leginkább egy katholikus plébánosnál talál támogatásra, aki alatta, mint altiszt szolgált és midőn ezen plébános évek előtt országos képviselővé lett választva, ő látta el a kellő pénzerővel, hogy kettőjük számára illendő lakást tarthatott és együtt laktak.

Kiváltak annak idején az orvosi pályán Kunewalder Zsigmond, ki törzsorvosi rangig felvitte, Adler Károly, Bleucher Lipót, Deutsch Bernát és Goldner Miksa, mint százados és főhadnagy rangbeli főorvosok.

Vannak ezeken kivül, kik fegyverrel a kéz-

ben szolgáltak és ott emelkedtek törzs- és főtiszti rangra. Igy Goldner-Aranyi Károly, huszárőrnagy, Singer-Dallos Elek, ki a jelenlegi honvédségből mint alezredes ment nyugdijba; a hires Bettelheim-Gajáry Antal huszárkapitány, Kövy Zsigmond tüzérszázados, kinek a csatatéren vitte el az ellenség golyója egyik lábát.

Dr. Halasy Vilmos, ki mint egykori hadnagy Veszprémben, a honvédegyletnek tisztes elnöke. Komárom vára hadseregéből megemlitendő Hollaender Leó, ki élelmezési főbiztos gyanánt, őrnagyi rangban teljesitette hazafias szolgálatait és Bleuer Ignácz százados, ki az utolsó levélbeli tudósitást vitte Komárom várából Görgey Arthur tábornokhoz és onnan Görgey válaszát vissza is hozta.

Nem nagy azoknak száma, kiket itt felsoroltam, vannak és voltak bizonyára még sokan, kik az egykori babérkoszorus honvédségben, ki fegyverrel kézben, ki más minőségben teljesitette hazafiui kötelességét, s mondhatom részemről — böséges tapasztalat alapján — hogy a hadjárat végével a legjobb visszaemlékezéssel térhettek abból vissza, mert a fegyvertársak a legjobb indulattal szólottak róluk minden alkalommal és szólanak jelenleg is, ha szóba jönnek.«

Im-, a nagy idők egyik elfogulatlan szemtanujának rövid visszaemlékezése is csak azt bizonyitja, hogy sok figyelemre és feljegyzésre méltó adat veszett el számunkra az 1848—49-es zsidó honvédek dicső történetéből.

Nem kell azért is azt hánytorgatnunk, vajjon igaza lehet-e Einhorn Ignácznak, ki azt irja 1851-ben, hogy a zsidó honvédek száma 20.000 volt, vagy akár csak Korn Fülöp honvéd-

századosnak, ki 1852-ben azt állitja, hogy 10 000-nél több zsidó harczolt a vitéz honvédségben; ezt bebizonyitani úgy sem tudjuk, de ez nem változtat semmit azon az elvitázhatlan tényen, hogy a magyarországi zsidók 1848—49-ben tényleg nemcsak a köteles ujonczok számát állitották ki, amit semmi esetre sem engedtek el nekik, hanem épp úgy, mint a többi magyar érzelmü felekezetüek, önkéntesen, igaz lelkesedéssel szállottak seregesen táborba a magyar haza védelmére.

Megállapithatjuk továbbá azt az érdekes tényt, hogy a magyar zsidók, kik hazánkban évszázadokon át teljesen ki voltak zárva a katonai pályáról, hisz törvény értelmében pénzzel kellett megváltaniok a tényleges szolgálatot, akik tehát nem voltak a katona hivatására nevelve és szoktatva, mégis egyéni kiválóságuk és rátermettségük által méltó helyet biztositottak maguknak a 48-as honvédségben. És épp szabadságharczunkban, midőn úgyszolván varázsütésre termettek elő a harczra kész magyar csapatok, amikor tehát nem a katonai kiképzés és gyakorlat, hanem a veleszületett képesség, a természetes ész és tehetség volt, az egyéni bátorságon és lelkesedésen kivül, a mértékadó, valóban nem kicsinylendő fontossággal birt a zsidóknak e tekintetben bebizonyitott faji tulajdonsága, mely egyedül képesitette a magyar zsidókat is arra, hogy a háboruban döntő befolyással biró tisztikar számára oly kiváló mértékben szolgáltattak hasznos, kitünő anyagot.

Vezérlő egyéniséget a harczot intéző táborkar részére nem szolgáltathattak a zsidó honvédek, erre hiányoztak náluk az összes előföltéte-

lek; csapatparancsnokokat is csak néhányat, akikről már szóltunk, de anélkül, hogy túlzott következtetésekbe bocsátkoznánk a zsidó honvédek működését tekintve, azt be kell látni minden elfogulatlanul itélkezőnek, hogy a szabadságharcz egész folyásában nevezetes tényezőt képeztek a zsidó honvédek és honvédtisztek, ha nem is számuknál, úgy egyéni súlyuknál fogva.

Ezt látjuk abból a névsorból is, melyet az 1848—49-es zsidó honvédek neveiből sok utánjárással összeállitani birtunk és mely a teljességet meg sem közeliti. Ezt elérni lehetetlenség immár, de az a hiányos névsor is, e füzet végén, kiváló fontossággal és rendkivüli érdekességgel bir számunkra, az ősök hazafiságát és áldozatkészségét utánzó utódok számára.

Ha azonban a zsidók részvételénél a 48-as függetlenségi harczban a fősúlyt a személyes, fegyveres szolgálat kimutatására helyezzük is és ennek föltétlen elismerését szorgalmazzuk, rá kell azért térnünk még egyéb szolgálataikra is, amelyekkel nem kevésbbé bizonyitották hűségüket és ragaszkodásukat a magyar hazához.

Mikor a hazát vész fenyegette, a kormánynak pénzre volt szüksége, hogy feladatainak megfelelhessen; minthogy pedig nem állt az rendelkezésére az állami jövedelmekben, a polgárok jó szivéhez fordul, adakozásra szólitván fel őket. És mikor országszerte csodásan nyilvánul a magyar hazafiság áldozatkészsége, mikor a haza esdő szavára megnyilnak nem az erszények, hanem a szivek és nem volt oly szegény hazafi, aki ne örömmel tette volna le filléreit a haza oltárára, aki boldognak ne tartotta volna magát, ha ado-

mányát a hon védelmére felajánlhatta, akkor mindenütt jelentkeztek a zsidók is. Ahol a bizottságok gyüjteni mentek az egész országban, szegénynél és gazdagnál egyaránt bekopogtatva, a zsidók mindenütt készséggel járulnak a többi polgárokkal egyetemben a gyüjtéshez. Ezt bizonyitják az egyes levéltárakban megőrzött adakozási lajstromok, ezt a hivatalos lap kimutatásai.

Lehetetlen volna, ha akarnánk is, aminthogy azt szükségesnek nem tartjuk, kimutatni, hogy az állam pénztárába befolyt néhány millió forint adományból mennyi volt a zsidók része; de azt kimutathatjuk, hogy a zsidók tudták 48-ban is, hogy nekik többet kell tenniök, hogy elismerésre találjanak, nekik jobban kell kitünniök, mint más vallásu polgártársaiknak és azért amellett, hogy a közös gyüjteseknél adtak, külön is elhozzák áldozataikat egyesek és hitközségek. És azok a kapzsinak tartott zsidók nem is az utolsók között vannak, hanem előljárnak a legszebb példákkal, úgy, hogy joggal irja »A Jövő« 1848. december 12-én: »És ha önkéntes áldozatra tesz fölhivást a haza, a zsidóság sohasem marad hátra. Példákat tudunk, hogy a középszerü vagyonu zsidó ugyanazon helységben többet áldozott önkéntesen nem rég is a haza oltárára, mint dúsgazdag földesura.«

És bizonyára jellemző, hogy az első adakozók között jelenik meg a pesti zsidó hitközség 50.000 frttal, amellett, hogy tagjai között külön gyüjtést rendez és még vagy 40.000 frtot szolgáltat be ez uton. De még többet is tesz; ugyancsak a gyüjtés kezdetén leszedi templomában a tóra ékszereit és 856 ezüstjét felajánlja a hazá-

nak, úgy mint a pesti szent-egylet: Chevra Kadisa 1193 lat ezüstjét. Hozzájuk sorakoznak tehetségük szerint a budai és ó-budai hitközségek, valamint a vidékiek. És a hitközségek rabbijai nemcsak szóval, de tettel is buzditják hiveiket a nemes munkára; Singer Péter, várpalotai rabbi ezüst serlegét, Perls Mayer, bonyhádi rabbi szent edényeit, Kohn Schwerin Götz, bajai rabbi ékszereket és ezüstöt, Becher Gábor Mayer, köttsei rabbihelyettes czin-szédertálját adja oda adományul a szent czélra.

És pedig nemcsak kezdetben, de egész a harcz végeig mindenütt vetélkedtek a zsidók áldozatkészségben a többi polgárokkal. Ahol szükség volt, és bizony abban a vészes időben igen sok helyen volt szükség, az önkéntesek, népfölkelők vagy honvédek felszereléséhez segitséget nyujtani, ott nem maradtak el.

És mikor a háboru mindjobban szedte áldozatait, szaporodtak a sebesültek és az országnak nem volt elég eszköze, hogy a súlyos feladatnak megfeleljen, megint a honfiak és honleányok áldozatkészségéhez fordul. És ahol tábori kórház volt, ahol sebesültek számára valamit gyüjtöttek, ott nem hiányoznak a zsidók sem. Ott vannak, a hivatalos kimutatás szerint, a liptói magyar sereg számára fehérruhát adakozók között, úgy, mint Féltorony és Nezsiderben felállitott tábori kórház felszereléséhez hozzájárulók, a lajtai tábor részére, a debreczeni tábori kórházban levő sebesültek számára élelmezést, fehérruhát és ágynemüt gyüjtők és adakozók között; nemkülönben a nagy-károlyi, naszódi, beszterczei és miskolczi kórházak szükségleteit fedezők között.

És nemcsak elkerülhetlen, köteles adakozásoknál találjuk őket, hanem olyan szép és nemes példákat nyujtanak buzgalmukban zsidó férfiak és zsidó nők, hogy azok abban a csodálatos versengésben a hazáért is feltünnek. Igy pl. Langsfeld Fülöp a pesti zsidó nők között három hét leforgása a'att oly tekintélyes gyüjteményét a fehérruha, ágynemü és tépetnek szállitja be a katonai kórházba, hogy külön elismerést érdemel. Hasonlót végeznek Polláknė és Spitzerné asszonyok, kik szintén kizárólag hitsorsosaik között rendeznek gyüjtést, melynek eredményét 1848. deczemberben szolgáltatják át dr. Stáhlynak. Vagy pedig Kunewalder Józsefné és Eleonora, Grünhut Sarolta, Róth Mari, Vaisz Józsefné, W. Z. Popper asszonyok és Fischhof Dávid, »akik — igy irja a Pesti Hirlap 1849. máj. 26-án — Pestnek ostromállapotában a magyar hadseregbeli sebesült harczfiak számára lassanként gyüjtögetett fehér ruhanemü és tépetkészleteiket dr. Hrabovskynak a hadsereg nevében tett egyszeri felszólitására, olly mennyiségben küldték a radikál kör épületébe, hogy a helybeli kórházak szükségletén kivül a komáromi várban fekvő sebesültek számára is szép mennyiséget lehetett már ebből elküldeni. Följegyzést érdemel különösen Fischhof Dávid szegényes zsidó azon nemes tette, hogy ő még a bitorlók ittlétében mind maga, mind a fölszólitott ismerősök által készitett tépetből és ruhanemüekből ernyedetlen buzgósággal annyi készletet gyüjtött össze, hogy már eddig a körbe szekérszámra nehányszor szállitott ilyeket.« Tény, hogy a zsidók megtették e téren is kötelességüket, egyé-

nenként és községenként, ha nem is lett ez mindig külön az ő nevükben följegyezve, amit a hazafias adakozók bizonyára nem is kivántak.

De bár rendkivül fontosak, söt nélkülözhetlenek voltak ezek a kegyes adományok, mikor rendes úton lehetetlen volt elöteremteni mindazt, amire a rendkivüli viszonyok között szükség volt, de még fontosabb és kiválóbb volt az a személyes szolgálat, melyet a sebesültek ápolása és gyógyitása megkivánt és melyből oroszlánrészt vettek ki *a zsidó orvosok.*

Ismeretes tény, hogy mindenütt az orvosi pálya volt az első a tudományos pályák között, mely a zsidók előtt megnyilt; igy volt ez hazánkban is már a 18-ik század végén és azért zsidó orvos volt már elég, mikor zsidó ügyvédről még hallani sem lehetett. Tény az is, hogy a szabadságharczban a katonai orvosok jó része zsidó volt, akiknek áldásos működését nem lehet általános szólamokkal méltatni; hisz ha valahol, úgy a háboruban megbecsülhetlen, állami és emberbaráti szempontból az orvosnak ezer meg ezer esetben igazán életmentő tevékenysége.

A zsidó orvosok pedig, bátran elmondhatjuk, megfeleltek annak a rendkivül súlyos és nagy feladatnak, mely épp a szabadságharczban, az egészségügyi intézmények hiányos volta folytán sokszoros teherrel nehezedett reájuk és társaikra. Nem egy zsidó orvos emelkedett a harcz folyamán törzsorvosi rangra, számos volt közöttük a főorvos és kórházigazgató; különösen beváltak a hirtelen szükségessé vált tábori kórházak szervezésében.

Ime tehát, ott voltak a zsidók az adomá-

nyozók és az egészségügyi szolgálatot teljesitők között, csak úgy, mint más felekezetü polgártársaik, gyakran a legelsők között, de ott voltak egy másik, hasonlóképp kiválóan fontos téren, hol úgyszólván egyedül uralták a helyzetet és ez volt — *a különböző szállitások tere.*

A magyar hadsereg szállitói legnagyobbrészt zsidók voltak, ami nem is igen lehetett másként, miután a kereskedelem majdnem kizárólag az ő kezükben volt. Es ezen a téren voltak a leginkább nélkülözhetetlenek és teljesitettek rendkivüli szolgálatokat. Mert élelem és ruha nélkül a legvitézebb hadsereg is elveszti erélyét és halad a demoralizáció lejtőjén lefelé.

A magyar hadsereg nem létezett, mikor az országot a háboru örvényébe hajtotta a bécsi kamarilla; annál kevésbbé létezett a hadsereg számára szükséges kellékek készlete. Hiányzott minden, amire hadseregnek nemcsak háboruban, de békében is szüksége van. Tény bizony, hogy könnyebb volt összetoborozni a zászlóaljakat, mint azokat ruhával és felszereléssel ellátni. De eleinte csak ment valahogyan. Mikor azonban az ellenség itt volt és elzárta a határokat, másként lett minden. Az országban magában, ipara egyáltalában nem lévén, elegendő készlet nem volt, külföldröl pedig csak életveszélyes csempészés útján lehetett kisebb-nagyobb mennyiségü árut behozni, amihez azután a zsidóknak évszázados foglalkozás által kiélesedett kereskedői, vállalkozói szellemére, vagy ha úgy tetszik, furfangjára volt szükség. Ekkor azután a zsidók megfizethetlen szolgálatot tettek a magyar hadseregnek, szállitván számára mindent, amire szüksége volt.

Jól tudta ezt az osztrák vezérek mindegyike. Windischgrätz azért jelenti ki 1849. február 11-iki proklamácziójában, hogy miután tudja, hogy főleg a zsidók a »rebelliseké« szállitói, minden zsidót, kit ilyen vétségen rajta kapnak, hadi törvényszék elé állittat, a hitközség pedig, melyhez az illető tartozik, 20.000 frt sarczot fizet. Tényleg nyilt is alkalma neki és másoknak is a zsidókat ezért a bünért alaposan megsarczolni.

És ha a szabadságharcz leveretése után Haynau és a katonai parancsnokság folyton azt hangoztatja, hogy a magyar zsidók büntetést érdemelnek, mert »a Magyarországon levő izraeliták legnagyobb része érzelmeik és gonosz cselekvésmódjuk által elömozditották az ottani forradalmat, mely az ő közreműködésük nélkül soha sem nyerhetett volna oly terjedelmet«, akkor természetes, nem érthetjük ezt a fegyveres szolgálatra, melyben a zsidók számarányuknál fogva minden buzgalmuk mellett is csak megfelelöen kis mértékben vehettek részt, de igenis lefoglalhatjuk teljes mértékben a magyar hadsereg zsidó szállitói számára.

Érdekesen beszéli el Eötvös Károly a maga utólérhetlen modorában (Utazás a Balaton körül I. 154—160. l.), miként szerezte meg Brachfeld Arnold lókereskedő a horvátok betörése előtt a Mészáros hadügyminiszter által kivánt 900 huszárlovat 8 nap helyett 4 nap alatt. Mint mozgósitotta az ö sáfárját, Krausz Adolfot, az ő lókupeczeit, kiknek egyike külömb volt a másiknál. Zsámbékon a Fischer, a Dávid és a Fülöp zsidók. Csepelen, Sziget-Szt.-Miklóson, Laczházán a Szunyog, az Engel és a Hermán; Veszprémben

Bojnitzer, Sárbogárdon a Kohn Mózes és a Kohn Simon. Fehérváron Krausz, Czeczén Braun és igy tovább, mind kész a haza érdekében szép szóért megtenni azt, amit pénzzel megvásárolni nem lehet.

És bizony nem egy kereskedő zsidó játszott az életével, csakhogy a magyar hadsereg részére szállitását eszközölhesse, főleg mikor a változó hadiszerencse folytán egyes városok és vidékek hirtelen osztrák kézre kerültek, amely ezután a »felforgató párttal szövetkezőket« kiméletlenül üldözte.

Hogy kik voltak névszerint azok, kik a magyar ügyet e téren igazán önfeláldozóan és pótolhatlanul szolgálták, vagy akik ezért különféle üldöztetésen mentek keresztül, azt megállapitani nem tudjuk, de ez végre is mellékes. Tény az, hogy a zsidók, mint ügyes kereskedők és szállitók is megtették hazafias kötelességüket és pedig bátran állithatjuk, hogy inkább mint hazafiak, sem mint kereskedők vállalkoztak a szállitás nehéz munkájára, mert bizony nem kecsegtetett ez valami biztos haszonnal, mikor a magyar kormánynak nem volt elég pénze a szükségletek fedezésére és csak a kibocsátott papirpénzre, mint biztositék nélkül való kölcsönre volt utalva, amellett pedig rendesen hitelbe vett és fizetési képessége gyakran kétessé vált a háborunak bizonytalanságában.

A zsidók azonban a magyar ügyért lelkesedtek és ezért támogatták azt minden módon tőlük telhetőleg; azért voltak a kormánynak segitségére a magyar pénz értékesitésének nehéz munkájában; azért terjesztettek a magyar győzelmek-

ről híreket, gyakran nem is a szomoru valóságnak megfelelőket; azért lettek a magyar hadseregnek ügyes és megbizható kémei, amint Windischgrätz mindezt szemükre veti az ő proklamáczióiban.

Ezen kivül még egy téren kitüntek, éles eszükkel és tollukkal egyaránt a magyar függetlenség és szabadság érdekében harczolva, és pedig: *a hirlapirás terén.* Jelentékenyek voltak e tekintetben; Mauksch Benedek a »Pesther Zeitung« szerkesztője, amikor az a magyar ügyet szolgálta; Einhorn Ignácz »Der Ungar« munkatársa, majd »Der ungarische Israelit« szerkesztője. Klein Ármin, ki a »Der Ungar« czimü napilapot 1842-ben alapitotta és 1848. közepéig szerkesztette, igen bátran küzdve a magyarság igazáért Főmunkatársai voltak: Diósy Márton, ki a szabadságharcz idején a miniszterelnöki hivatalban nyert titkári állást és dr. Saphir Zsigmond, ki »Der wahre Ungar« szerkesztője lett; Heilprin Mihály, ki 1849. juniusban a belügyminiszterium irodalmi osztályában működött, mint fogalmazó. Nem az utolsók közül való dr. Vasfi-Eisler Mór, az »Opposition« szerkesztője és dr. Zerffy-Hirsch Gusztáv, ki 1848. elejéig »Die Morgenröthe« szépirodalmi lapot szerkesztette, majd a »Reform«, később »Der Ungar« szerkesztője lett. Mindezek többnyire ugyan német nyelven de igaz magyar érzéssel szolgálták a haza ügyét a legtisztább odaadással.

Mindaz azonban, amit mi itt csak halovány fénynyel világithatunk meg, amint az átszűrődik hozzánk a szórványos adatok gyüjtőlencséjén keresztül, ami a magyar zsidóknak a magyar szabadságharczban való odaadó részvétét és bá-

mulatra ragadó viselkedését illeti, az a maga lüktető elevenségében és tiszta világosságában volt ismeretes a magyar független kormány előtt, mely azért nem is akarta előbb beadni a kulcsot, amig jóvá nem tette nagy mulasztását, melyet a magyarországi zsidókkal szemben elkövetett.

Szegeden, a nemzetgyülés utolsó ülésében, 1849. julius 28-án terjesztette be Szemere Bertalan belügyminiszter rövid törvényjavaslatát a zsidók egyenjogusitásáról. A nemzetgyülés egyhangulag, lelkesedéssel tette azt magáévá. Ha azonban a törvény formailag meg is volt, gyakorlati értékkel nem birt, mert végrehajtására nem is gondolhatott már a magyar kormány, attól elkésett. Mindazonáltal nagy jelentóségü tény volt az, hogy a nemzetgyülés végóráiban ezt a törvényt meghozta és még inkább az a mód, melylyel ezt tette, mikor egyhangulag csatlakozott ahoz, a magyar zsidókat valósággal glorifikáló beszédhez, melyben Szemere a magyar haza és közvélemény osztatlan elismerését fejezte ki a zsidók eléggé nem dicsérhető magatartásáért.

Ez a beszéd felért egy szép tettel és ez nekünk örök időkre büszkeségünk marad, fényes bizonyitvány számunkra, melyre mindig önérzettel hivatkozhatunk, ha a magyar szabadságharczról és a zsidókról van szó.

»Méltóztassanak megengedni, igy szólt Szemere, ha azoknak ismét eleget nem tehetek, akik a formához most is szerfelett ragaszkodnak, meg nem fontolván, hogy forradalmi időben a formák elveszitik a hazát, békés időben megmentik. Azonban kénytelen vagyok a t. ház figyelmét egy nagy elvre, egy néposztályra felhivni.

Én Magyarországot most úgy képzelem, hogy ennek különböző népei össze vagynak gyülve egy lakomázó nagy asztal körül. Az asztalra el van rakva a népek vagyona, élete, békéje, szabadsága, becsülete, dicsősége, szerencséje, reménye a jövendőnek, áldás a maradóknak. Magyarország minden népei az asztal körül vannak és védelmezik az utolsó csepp vérig, a halálig. Oldalt áll azonban egy néposztály, mely szintén védelmére kelt a kincsekkel megtelt asztalnak, pedig az ő szabadsága nincs az asztalon, az ő jogai azon jogok között, melyeknek megvédésében résztvett, ezen asztalon nincsenek biztositva, tehát úgylátszik idegen jogot, becsületet, szabadságot védelmez, ontván azonban vérét a többivel egyenlőn. Ezen néposztály a zsidó néposztály. (Éljen).

Uraim, ha a zsidó nép szinte ott van a csatatéren, és vérét ontja egy oly hazáért, melynek ő még nem kijelentett polgára, ha ő vagyonát, életét örömest feláldozza azon szabadságért, melyet csak reményl, azon jogokért, melyeket még nem bir, mit birnak a többiek, kik vele harczolnak, az igazság kivánja, hogy mig egyrészről az ellenség még nagyobb számokkal, terhekkel tetézi, mint a többi népeket, eljött az idő, hogy a nemzetgyülés azon szent elvi kijelentését tovább ne halaszsza, miszerint a zsidók is a hazának polgárai (Igaz), jogban, kötelességben (kitörő éljenzés) a többiekkel egyenlők.

Én azon magyarázatot, ha csak a t. ház nem kivánja, melylyel a törvényjavaslatot kisérem, nem fogom felolvasni, nemhogy a házat ne untassam, hanem mivel a törvényjavaslatban oly

igazságok foglaltatnak, melyeket nem magyarázni, hanem csak sziveinkhez nyulva, érezni lehet.«

Miután pedig a rövid törvényjavaslatot felolvasta, igy folytatta:

»És már most ennek folytában kérésem a házhoz:

1. Figyelembe véve a rendkivüli körülményeket, amikor valamit halasztani annyi, mint veszélyeztetni a hazát, a formáktól e törvényjavaslat tárgyalására és elfogadására nézve méltóztassanak elállni.

2. Méltóztassanak e törvényjavaslatot, ha úgy tetszik, tanácskozás alá venni és mindenesetre módositással vagy anélkül törvényes erőre emelni. (Elfogadjuk).

Azt hiszem, hogy az eddig haladt hiba, ha tovább is halad, még nagyobb hiba, mert eljött az idő, hogy az egyenlőség elve a háromszázezerből álló népre is alkalmaztassék, eljött az idő, hogy e népé is legyen a szabadság, melyért vérét ontja és áldozta vagyonát, eljött az ideje e nép polgárosodásának ezer év után s a magyar forradalom nem lehet ügyének veszélyeztetése nélkül elveinek egyik legnemesbikén hütlen.«

»Közhelyesléssel« elfogadja a nemzetgyülés az előadottakat és ezzel becsületbeli tartozását leróva a magyar zsidók iránt eloszlott, hogy menekülhessenek tagjai az erőszak elől, mely a maga teljességében ránehezedett rövid hetek mulva egész Magyarországra.

Elkövetkezett a dicső küzdelemnek gyászos vége, a hősi munkának szomoru befejezése. És az az idő, mely beköszöntött, az elnyomatás, az önkényuralom ideje nem választotta el a zsidókat

a magyar ügytől, ellenkezőleg, még jobban összeforrasztotta vele. Együtt szenvedtek és várták a jobb kort, mely két évtized mulva érkezett el Magyarország és a magyar zsidók számára.

HARMADIK FEJEZET.

A szabadságharcz után.

Örökké sötét emlékü lesz a magyar nemzet történetében *Világos*, ahol a magyarok egyik leghősiesebb küzdelme oly szánalmas véget ért. Úgy látszott akkor, hogy hiába ömlött a hazafiak vére, hiába volt a tengernyi szenvedés, hiába a töméntelen áldozat, melyet az ország minden igaz fia másfél éven át annyi lelkesedéssel és odaadással hozott. A magyar sereg zöme letette a fegyvert föltétel nélkül, a magyar kormány külföldre menekült és átvette az ország sorsának intézését – Haynau, a bresciai véreb. Jót nem várhatott tőle a letört ország, de hogy annyi szomoru emléket fog hagyni, mint amennyit hagyott, azt nem akarta senki hinni, legkevésbbé a tizenhárom aradi vértanu.

A zsidók, kik a magyar ügy mellett mindvégig kitartottak, számithattak arra, hogy nem fogja őket elkerülni a véreb szimatja. Különben már előbb is tapasztalhatták, hogy az osztrák győzők mily külön mértékkel mérnek számukra.

Mihelyt Windischgrätz 1849. elején a fővárosba ért és azt hitte, hogy lábainál hever egész Magyarország, kénye-kedve szerint uralkodhatik, bőszavú proklamáczióiban, melyeket a magyarok elrettentésére világnak bocsátott, igy

szól február 11-én: »Végül figyelmeztetni akarom a budai és pesti, különösen pedig az ó-budai zsidókat, hogy a felségsértő Kossuthtal, az ú. n. honvédelmi bizottmánynyal és a rebellisek országgyülésével minden néven nevezendő összeköttetéstől tartózkodjanak, miután bizonyságot szereztem magamnak arról, hogy épp az izraeliták engedik magukat a rebellisek kémei és szállitói gyanánt felhasználni, úgy mint feladatuknak tartják, hogy hamis hireket terjesszenek a rebellisek állitólagos győzelmeiről és az által félelmet és gyanut keltsenek; azért is minden izraelitáért, aki a fenn jelzett bűnök miatt hadi- vagy rögtön itélő biróság által elitéltetik, azon zsidó község, melyhez tartozik, 20.000 vp. frtot fizet büntetésül.«

Fenyegetését be is váltja, mikor erre márczius végén alkalma nyilik és elitéli Kohn Jakab, pesti születésü sapkacsinálót 12 évi, Grüneke Károly Henrik berlini születésü, budapesti lakos paszományost 10 évi és Spitzer Ignácz, aszódi születésü fuvarost 8 évi nehéz vasban végzendő sánczmunkára, mivelhogy nagyobb mennyiségü katonai felszerelést akartak a táborba szállitani, amin őket rajtaérték, amikor is áruikat elkobozták. Azonfelül az első kettőért a pesti hitközséget sarczolja meg 40.000 frt. erejéig, amit az hűségesen le is fizet; Spitzerért pedig az aszódi hitközségen akart volna 20.000 frtot behajtani, ha ugyan lehetséges lett volna.

Májusban az ó-budai hitközség kénytelen egy zsidó szállitóért 24 óra alatt 20.000 frtot fizetni.

Sőt még a multba is visszanyul Windischgrätz és előkeresi a magyar-zsidó bünösöket. Igy

Kuh Dávid irót, »Wien und Pesth 11 November« szimü cikke miatt, »fegyveres fellázadásrai elösegités miatt« 5 évi vasban töltendö várfogságra itéli.

Hoffmann Károlyt pedig »Lied des Wehrmannes« költeményeért 2 évi vasban töltendő várfogságra.

Ugyancsak ö fogatta el hirlapi müködése miatt Neuwirth Adolf tehetséges ujságirót, akit azután, mikor Magyarországot el kellett hagynia, itélet nélkül elvitetett több fogolylyal együtt Laibachba. Októberben visszahozták és halálra itélték, majd kegyelem útján 20 évi várfogságra változtatják büntetését, amiből 14 évet töltött el Olmützben, mig bele nem őrült.

Hasonlókép sujtottak le külön a zsidókra más osztrák vezérek. Igy Vogel tábornok 1849. februárban Liptó-Szent-Miklósra jön és első teendöje, hogy »tekintve azon hallatlan vakmeröséget, melylyel a liptó-szt.-miklósi zsidók a rebellisek lázadását minden elképzelhető módon elömozditották«, 20.000 frt sarczot ró a községre, mit az 3 nap leforgása alatt tartozik lefizetni, különben a hitközség épületeit rommá löveti.

A szegény miklósi zsidók kérnek-könyörögnek, hogy képtelenek eleget tenni a túlzott követelésnek, mig végre a kegyes tábornok úr megalkuszik velük 8000 frtban, amit azután meg is kap.

Schlick tábornok pedig 1849. augusztusban az aradi zsidókkal fizettet 10.000 frtot és 1700 kartácsot.

Ilyen izelitők után bizton várhatták a magyar zsidók a megfelelö folytatást, mely megfi-

zetteti velük hűségüket a magyar hazához. Haynau nem is hagyja soká kétségben őket afelől. Győrben, julius 1-én igy végzi egyik kiáltványát: »Zsidó községek, melyeknek tagjai a rebellis kormány által elkobzott jószágot megszereznek, annak visszaszolgáltatásán kivül még érzékeny pénzbüntetéssel sujtandók; ezen büntetés alá esnék valamely zsidó község abban az esetben is, ha tagjai a lázadóknak kémekül szolgálnak vagy azoknak bármely módon segitséget nyujtottak.«

De még mást is tesz Győrben. *Woitiz Adolf*, győri születésü, nőtlen izraelitát, mivelhogy jun. 29-én egy őrségen levő csapat közé vegyült és ott lázitó beszédet tartott, hogy hitszegésre csábitsa vagy elcsüggedésre birja azt, *vétke napján agyonlövette*.

Mikor pedig bevonul Pestre, csakhamar oly hirdetménynyel lepi meg a pest-ó-budai zsidókat, hogy annak hallatára elállhatott szivük verése. Oly óriási mennyiségü katonai felszerelések sarczát rójja ki rájuk, hogy azt előteremteni teljesen képtelenek voltak, még ha a túlnyomó résznek összes vagyonát veszik is el, amint azt később a vizsgálatot tartó katonai parancsnokság be is látta.

Haynau meg akarta torolni azt, hogy »az ó-budai és pesti izraeliták közönsége ismételő gyalázatos és törvényellenes magaviseletet nemcsak általában, de különösen a lázadóknak törvényes Császár és Királyuk ellen nyujtott kedvezmények által oly világosan tanusitott.«

Majd tovább indul dél felé és útját zsidók sarczolása jelzi. Kecskemét, Nagy-Kőrös, Czegléd

és Irsa zsidó községeit ugyanazon okból akarja büntetni, mint a pestit és ó-budait és azokra is oly méretü szállitást vet ki, amit soha sem tudták leróni, bármint fenyegették és üldözték őket később is.

Szeged és Szabadka községeire is gondol, hogy ugyanesak »gyalázatos és törvényellenes viselkedésük miatt« 25—25.000 pár német czipőt szállitson mindegyik, a kivetés napjától, augusztus 6-tól számitva 3 hétre az első részletet, a többit 8—8 napi időközökben; minden elmulasztott napért pedig 200 frt büntetést fizetnek.

Nemsokára teljesen úrrá lett az embertelen zsarnok Magyarországon és megkezdhette véres munkáját. A Győrben kivégzett Woitiz Adolfon kivül, még két zsidó vértanut ismerünk névleg abból a szomoru időből. 1849. augusztusban lőtték agyon a »Neugebäude« udvarán *Galitzenstein Mór* honvédcsaplárost és 1850. jan. 23-án végezték ki Kőszegen: *Bencze Farkas*, helyesebben *Schöntag Bernát* nevü fiatal embert, mert állitólag részt vett ama horvátoknak üldözésében, kik az elfogott Róth és Philippovics seregéből arra vették útjukat.

Nem tudjuk, vajjon ezeken kivül hány zsidó vesztette életét a háboru befejezése után a magyar ügy védelme miatt és azt sem tudjuk pontosan, hogy csekély ürügyek alatt hányan szenvedtek kinos rabságot vagy váltak családjuktól, hazájukból elüldözve hontalanná, bujdosóvá; de példákkal világithatjuk meg azt a tényt, hogy hitsorsosaink sem kerülték el a kegyetlen boszuló haragját és megérezték azt, amint csak alkalom kinálkozott reá.

Igy Deutsch Ignácz, mező-szent-györgyi lakos 3 havi vasban töltendő fegyházat kapott, mert egy 10 frtos Kossuth-jegyet fizetés gyanánt elfogadott Haynau tiltó rendelete után is.

Weiner Salamon, nagymegyeri lakos Wieselmann Adelheidtól 520 frt Kossuth-bankjegyet vett és nem szolgáltatta át a hatóságnak, 5 havi vasban töltendő fegyházat kap, üzletfele pedig 3 havi börtönt.

Lederer József, pesti szabósegédet, mivel 51 frt 18 kr. Kossuth-pénzt visszatartott, 5 havi vasban töltendő fegyházra itélik.

Fleischmann Jakab, kereskedő Bieskén és ennek 16 éves fia, Simon, egy egyenes kasza eltitkolása miatt 2 évi sánczmunkára könnyü vasban, illetve 6 havi vasban töltendő fegyházra itéltettek.

Pollák József, üveges, mivel egy bizonyos mennyiségü ólomgolyót, mire mesterségéhez volt szüksége, visszatartott, 6 havi fegyház büntetésében részesül.

Wellisch Móricz, hamis hadi hirek terjesztéseért 4 havi vasban töltendő fegyházra itéltetett.

Grosz Herrman azonban sokkal jobban bünhödik, mert a »felkelőknek« Pestre való bevonulása után az ottani kereskedők áruit összeirta és őket a karhatalommal való fenyegetés által a felkelőknek való szállitásra birta, nyervén ezért 2 évi sánczmunkát könnyü vasban.

Gross Lipót és Rosenfeld Simon ó-budai zsidókat pedig ruhanemü szállitása miatt 1—1 évi vasban töltendő fegyházzal sújtják.

Irgalmasabb volt a táborszernagy-helytartó az ország két nagynevü rabbijával, Schwab Löw-

vel és Löw Lipóttal szemben. Mindkettőt elitéli, mert a függetlenségi nyilatkozat megünneplésére istentiszteletet tartottak. Több heti fogság után azonban, nagy befolyásu protektorok közbenjárása folytán, kiszabadultak

Mindez persze csak egy csöpp abban a tengernyi szenvedésben, mely abban a végtelenül szomoru korszakban az egész ország lakosságát érte. Nem is akarunk mi a felhozottakból külön vértanu-koszorut fonni a zsidók feje köré, csak arra akartunk utalni, hogy mint magyarok szenvedtek ők is a győztes ellenfél bosszujától, mert mint magyarok vettek részt a szabadságharcz minden munkájában és ezt az ellenség igen jól tudta.

Ámde mindama büntetések, melyekből egyeseknek elég bőven kijutott és melyek az illetőkre nézve elég szomoru következménynyel jártak, elenyésznek ama hallatlan nagyságu hadisarczokkal szemben, melyek, ha tényleg behajtják, egész zsidó községeket tesznek tönkre, tagjaikat teljesen koldusbotra ju tatván.

Szeged hitközsége beszállitotta a 83.988 frtot kitevő 25.000 pár bakkancsot, mert hiába folyamodott annak elengedéseért; a cs. kir. helytartóság azt mondja: »a folyamodó izraelita községnek a forradalom alatt tanusitott igen rossz magaviselete következtében folyamodási kérelmének egyáltalán helyt nem adhatott.«

A pesti hitközség is beszolgáltatott 4 nap alatt még juliusban 61.098·33 frt áru lovat, szerszámot és egyéb felszerelést, mit Haynau reája az ó-budai hitközséggel egyetemben szállitandó óriási mennyiségen kivül kivetett, de a többi beszerzéshez hozzá sem foghat, csak előkészületeket tesz.

Csakhamar kiderül, hogy úgy a pesti, mint a fent nevezett községek képtelenek a követelt sarczot előteremteni és folyamodnak ellene. A hadügyminiszterium nemsokára, már szeptember 17-iki rendeletével engedményt tesz a hitközségeknek és elhatározza, hogy nem természetben kell a sarczot leróni, hanem 2,300.000 frt pénzösszegével. Teszi ezt pedig a maga érdekében, mert, — amint azt be is vallja — ha a községek be akarják szerezni a kirótt hadi fölszereléseket, annyira megdrágitják azokat még külföldön is, hogy a hadsereg számára szükséges egyéb szállitásokat igen megnehezitik.

A községek azonban ezt az óriási összeget pénzben sem képesek lefizetni és minthogy nem tehetnek egyebet, folyamodással élnek a legfelsőbb hatósághoz Ennek első eredménye az, hogy egy október 22-iki rendelet a sarcz összegét többé nem az eredetileg kijelölt 6 községtől — Pest, Ó-Buda, Kecskemét, Nagy-Körös, Czegléd és Irsa — követeli, hanem az egész magyarországi zsidóságtól. Persze igy már biztosabban várhatja terve sikerét, amit határozata megokolásában elég őszintén föltár a katonai kincstár.

»Miután — úgymond e rendelet — azon községek között, melyekre eddig a kontribuczió ki volt róva, több van, mely ugyan nagyobb bünösségére való tekintettel nagyobb büntetést érdemel, de tekintettel viszont arra, hogy vagyoni helyzetüket teljesen tönkre ne tegyék, és *minthogy a Magyarországon levő izraelitáknak legnagyobb része érzelmeik és gonosz cselekvésmódjuk által az ottani forradalmat, mely az ő közreműködésük nélkül soha sem nyerhetett*

volna olyan kiterjedést, előmozditották, azért is fenti végösszeget a Magyar korona országában levő összes zsidó községekre, vagyonuk és családjaik száma szerint, tartjuk kivetendőnek.«

De bizony ez sem ment könnyen; folyton érkeznek folyamodások és reklamácziók a kivetés ellen. Mikor azután a katonai parancsnokság látta, mennyi nehézségbe ütközik az óriási sarcz kivetése, 1850. márczius 10-én új tervvel lép a magyar zsidók elé, miszerint felmentetnek egyesek vagy községek a sarczfizetés alól, ha egy e czélra összeállitott bizottság előtt okmányok vagy tanuk által bebizonyitják, hogy sem szóval, sem tettel, sem erkölcsi, sem anyagi eszközökkel egyáltalán részt nem vettek a forradalomban.

A magyar zsidók becsületére válik azonban, hogy ebből a »purifikáczióból« nem kértek és kereken visszautasitották az ajánlatot, mely új gyalázatot jelentene számukra. Felajánlanak azonban 5–600.000 frtot *országos iskolaalapra*, amivel lojalitásuknak akarják bizonyitékát szolgáltatni.

Ő felsége azonban véget vet a hosszadalmas, kinos eljárásnak, amikor 1850. szeptember 20-án kelt elhatározásával elrendeli, hogy a zsidókra kivetett sarcz elengedtessék, de a helyett fizessenek be a zsidók legalább 1,000.000 frtot *izraelita iskolaalapra.*

Ez meg is történik; az egész ország zsidósága járul hozzá az iskolaalaphoz minden kivétel nélkül, amint azt a türelmi adó megváltásának módjára egy bizottság kivetette. Az alap azután Ő felsége legfelsőbb elhatározása szerint mint osztatlan alap kezelendő és jövedelme a kormány terve szerint használandó fel.

Ennek az iskolaalapnak jövedelméből létesült és tartatik fenn az országos rabbi-képző intézet, az országos izraelita tanitóképző, valamint külömböző alapitványok siketnémák és vakok részére.

Ez az iskolaalap tehát örök bizonyitéka a magyar zsidók hazafiságának, mert büntetés helyett jutalommá vált, jutalmává a becsületesen, odaadással és lelkesedéssel teljesitett hazafiui kötelességeknek.

Láttuk tehát, hogy az osztrák győző önkényét megszenvedték hitsorsosaink is, megszenvedték összességükben és egyénenként is, megszenvedték vagyonukban vagy személyükben, de legalább a haza földjén maradhattak.

Sokan azonban, menekülve az üldözőknek bosszuja elől elhagyták szeretett hazájukat, hogy kietlen idegenben várják meg, mit hoz számukra a bizonytalan jövő.

Ki tudná megmérni fájdalmát azoknak, kik olyanok voltak, mint »a hajónak tört roncsai, melyeket a szélvész a homokra dobott egy sivatagon«, mikor idegen földön kétszeresen érezték a honfiui bánatot, mely a haza szomoru sorsa miatt minden igaz fiát eltöltötte.

Hogy hányan ették a magyar honfiak közül a számkivetés keserü kenyerét, mert az osztrák önkényuralom enyhüléseig hazájukba vissza nem térhettek, azt pontosan meghatározni egyáltalán nem lehet.

Hogy hány zsidó osztozott más vallásu polgártársaival a számüzetés sorsában, azt sincs módukban kimeritően felderiteni. Nem állapithatjuk meg, mit adjunk a feketesárga félhivata-

los »Pester Zeitung« ama hirére, melyet tudósitója 1849. augusztus 23-án küld Kalafatból, hogy Kossuth az előtte való napon szállott ott hajóra nagyszámu kisérettel, amelyben különösen sok zsidó volt, akik közül a tudósitó Ullmann-Szitányi Frigyest felismerte. Azt azonban ebből is látjuk, hogy a zsidókat itt is kiváló figyelmében részesiti az osztrák fél, úgy mint kivételes módon bánt el velük a hazában is.

Ama 62 név, melyet az idevágó forrásokból mint zsidó emigráltakét sikerült kiböngésznünk, megint csak azt bizonyitja, hogy úgy mint előbb a szabadságharcz küzdelmében, úgy később a haza fölszabaditására irányuló, bár hiuságosnak bizonyult törekvésekben is legjobb tehetségük szerint résztvettek a zsidók és nem hoztak szégyent a magyar névre a külföldön sem, ellenkezőleg nem egy igazán becsületet szerzett neki.

Ezek közül kiemeljük a legkiválóbbakat, hogy állitásunk mellett tanuskodjanak.

Aranyi-Goldner Károly huszárőrnagy, kiről fent szóltunk, az amnesztia után hazatért és hivatalnoskodott. Öreg napjaira kórházba került és ott halt meg 1892-ben.

Báthory Ignácz, ott volt Komárom vára feladásánál, mint főhadnagy. Amerikába ment, az ottani hadseregbe lépett be és tábornoki rangra vitte abban.

Diósy Márton, ki a miniszterelnöki hivatalban viselt titkári állást, Komáromból menlevéllel Angolországba távozott, majd Londonban mint tekintélyes kereskedő előkelő szerepet vitt. Titkára volt amaz angol bizottságnak, mely az emigránsok segélypénzét kezelte, ügyessége és meg-

bizhatósága által kitünt és angol ismerősei folytán sikeresen haladt előre.

Heilprin Mihály, lengyel születésü volt, de magyar lett érzésben és nyelvben egyaránt. Kiváló tehetség volt, 13 nyelven irt és beszélt. A szabadságharczban lelkesitő költeményét teszi közzé: Kaszához, ki magyar!, beszédeket tart népgyüléseken, hogy a magyar ügy igazságát hirdesse. 1849-ben »Köztársasági dalok« kötetét adja ki, aminek czime már eleget mond. Hamburg, Brüssel, Páris volt menekülésének útja; az utóbbi helyen összeköttetésbe lépett az ott élő magyarokkal, úgyszintén volt főnökével, Szemere Bertalan, belügyminiszterrel. 1856-ban Amerikába vándorolt és ott sem feledkezett meg arról, hogy Magyarország lett második hazája; az ott élő magyarokat, kik bajba kerültek, tőle telhetőleg támogatta, Kossuth nővérével együtt keresvén fel őket. New-Yorkban halt meg 1888-ben, mint előkelő állásu iró.

Helfy-Heller Ignácz, kinek neve mellé Kertbeny 1864-ben még odatehette az »Isr.« jelzőt. Hogy mint szolgálta ő, később »Kossuth palatinusa«, a magyar függetlenség eszméjét, az eléggé ismeretes.

Horn I. Ede, ki Einhorn Ignácz név alatt szerepelt a szabadságharcz mozgalmaiban, mint a pesti reform-egylet lelkésze és miután Haynau bevonult Pestre, sikerült neki Komáromba menekülni, hol Klapka tábori lelkésznek nevezte ki. A kapituláczió után Németországba ment. 1850-ben Lipesében irja meg müvét: Die Revolution und die Juden in Ungarn, mely kis munka ama körülménynél fogva, hogy szerzője a leirt ese-

mények szemtanuja volt, egyes esetekben hiteles fölvilágositást nyujt, különben azonban puszta általánosságban mozog és igen kevés adatot dolgoz fel.

1852-ben Brüsselben, majd Párisban működik b. Jósika Miklós mellett, aki a magyar propagandát intézi az európai sajtóban. 1869-ben hazatért, országgyülési képviselő, majd pedig az első és eddigelé egyetlen zsidó államtitkár lett Magyarországban. E tisztséget azonban nem sokáig viselte, kineveztetése évében, 1875-ben meghalt.

Korn Fülöp, ki Pozsonyban jelentékeny szerepet játszott az önkéntes csapat toborzásában és végigküzdte a háborut. Török földről Amerikába ment, ott is hazája érdekében működik, kiadta két kötetes munkáját: Die neueste Chronik der Magyaren (Hamburg und New-York 1852), mely a magyar szabadságharczról és az orosz invázióról szól.

Mauksch Benedek szerkesztő, a komáromi kapituláczió után Hamburgba, majd Londonba megy, és a tőzsdére jár.

Óváry-Altstädter Lipót, mint őrmester szolgált a honvédseregben; 1860-ban Olaszországban küzd a garibaldisták soraiban és a csatatéren, mint százados, ezüst érmet szerez magának. 1861-ben a magyar légióban szolgál, később Nápolyban él, majd hazatér.

Reinfeld Dénes Dániel, rohonczi születésü, a német légióban küzdte végig a szabadságharczot. Mint őrnagy tette le a fegyvert és miután N.-Váradon több tiszttársával reverzálist irt alá, hogy parancsra bármikor jelentkezik,

szabadon bocsátják, októberben azonban elfogják és a Neugebäudeba zárják, hol fogolytiszttársaival közös lapon örökitik meg együttlétüket. Születéshelyére küldik kényszerlevéllel, de ott nem sokáig marad, külföldre menekül, hol mint ügyes kereskedő vagyont szerez. 1860-ban szintén garibaldista, 1861-ben a magyar légióban szolgál mint őrnagy, később a függetlenségi bizottságnak is tagja. Majd Turin mellett birtokot vesz és Kossuthtal állandó összeköttetést tart fenn egész haláláig.

Reményi-Hoffmann Ede, a világhirü hegedüművész. A szabadságharczban Görgey segédtisztje és tábori hegedüse, résztvett a peterdi ütközetben. 1849-ben komáromi menlevéllel Hamburgba távozik, majd Franczia- és Angolországban hangversenyez rendkivüli sikerrel. 1860-ban amnesztiát kapott és visszatért hazájába, beutazta az országot és mindenütt ritka kitüntetéssel fogadták. Ő kezdeményezte a Petőfi-szoborra való gyüjtést és jelentékeny részét, 57,000 frtot, maga hegedülte össze a szó legszebb értelmében. Majd ujra Párisban telepedett le, mignem Amerikába vándorolt és ott halt meg 1898-ban.

Róth Mátyás dr., a szabadságharczban, mint a tábori orvosi kar főigazgatója szerepelt. Külföldi küldetésben járva, Ausztriában elfogták, de szavára szabadon bocsátottak és 1849-ben már Angliában telepedett le, hol is kiváló orvosi iró és gyakorló orvos hirét szerezte meg magának.

Schiller-Szinessy S. M. 1848-ig Eperjesen Hollaender Leó által berendezett imaházban müködik, mint hitszónok és az ottani református kollegiumban tanár, de a szabadság hivó szóza-

tára ö is beáll a honvédek közzé. Mint utász vett részt a háboruban egész annak végeig, azután külföldre menekült. 1850-ben Manchesterben rabbiállást foglalt el, majd Cambridge-ben egyetemi tanár és könyvtáros.

Szarvady-Hirschl Frigyes, 1848-ban Párisba Teleki László grófhoz lett kiküldve, ahonnan többször hazajött és ujra visszautazott a kormány megbizásából. A szabadságharcz leveretése után természetesen ott is maradt, úgy mint Teleki, aki leveleiben többször emliti a Párisban élö és összetartó magyar emigránsok közt.

Vasfi-Eisler Móricz dr. 1848-ban, márczius után az éles ellenzéki »Opposition« szerkesztője, 1849-ben honvédorvos Temesvár és Aradnál. Felső-Magyarországon keresztül Prágába menekül, onnan Lipcsébe és kitünö czikkeket ir a »Grenzbote«-ba a magyar ügy érdekében. Ugyanott adja ki Kertbenyvel a forradalmi dalok gyüjteményét »Hangok a multból« czim alatt, mely 10 év mulva második kiadást ért.

Majd 1851-ben Párisba megy, hol szintén irodalmilag müködik, kiadja ugyancsak Kertbenyvel a forradalmi dalok német forditását: „Nationallieder der Magyaren« czim alatt. 1853-ban Amerikába megy és New-Yorkban mint orvos müködik, amellett német és magyar nyelven ir.

Zerfy-Hirsch Gusztáv dr., »A legtekintélyesebb német lap, »Der Ungar« szerkesztöje, mondja róla Szilágyi Sándor. Elöbb szinész vala; bejövén Magyarhonba, a »Honderü« mellett segédkezett. A kormánynak peströli másodszori kivonulása után Pancsovára ment, ottan akarván német lapot kiadni. Különben honvéd-százados

vala. Sok ész, sok élcz, sok tudomány, de semmi politikai belátás.« 1849. májusban Budapest főparancsnokának, Schweidel József tábornoknak adjutánsa. A harcz szerencsétlen vége után menekül és egy ideig Belgrádban a franczia konzulnál dolgozik, 1852-ben Párisban, 1853-ban Londonban él és a Royal Medical College tagja.

Végére jutottunk ezzel ama rövidre fogott történetnek, mely a magyar zsidók részvételét mutatja a magyar nemzet utolsó fegyveres szabadságharczában. Küzdöttek, harczoltak és áldoztak ők abban, mint zsidó magyarok, szenvedtek azért mint zsidók és szenvedtek mint magyarok.

Kivételes volt a helyzetük a hazában, mert nem tekintették őket polgároknak és ők mégis mint a haza legjobb fiai teljesitették kötelességüket, szolgálták hazájukat; el kell ismerni ezt a tárgyilagos történetirásnak, mert számolnia kell a megczáfolhatlan tényekkel, melyeket munkánk történeti hűséggel felderitett.

Zsidó honvédek 1848/49-ben.

Őrnagyok:

Aranyi-Goldner Károly, Budapest.
Csemegi-Nascher Károly, kuriai biró, Budapest
Grosz Henrik, Budapest.
Holländer Leó, Eperjes.
5 Neumann József, Pápa.
Reinfeld Dénes Dániel, emigrált főszázados.
Tausz M., Zala.

Századosok:

Aranyi-Goldstein Márk, Pécs.
Aranyi-Goldner Mór, Pécs.
Becsági-Ehrenzweig M., Budapest.
Bettelheim-Gajáry Ant., Arad.
5 Blau Bernát, Budapest.
Bleuer Ignácz, magánzó, Buda.
Csatáry-Grosz Lajos, államv. ig. orv., Bpest.
Csemegi Ignácz, nyug. honv. őrnagy, Bpest.
Egyessi Vincze, élelmezési sz., Budapest.
10 Fekete Dániel, Budapest.
Frankl Jakab, Budapest
Fraynd, lengyel emigr.
Grósz Mór, Nagyvárad.
Hirschmann Aradról, Bécs.
15 Holländer Gyula, Debreczen.
Keller N., emigrált.
Kohn-Pap Vilmos Arad.
Korn Fülöp, Pozsony, emigrált.
Kornstein Ign. Ungvár.
20 Kövy-Stein Zsigmond, tüzér, emigrált.
Krausz Károly, Arad.
Lord József, Pozsony.
Lövy Bonyhád, megh. 1885., Pápa.
Lülei Manó, lengyel emigrált.
25 Mandel N., emigrált.
Schlesinger N., emigr.
Stern Samu, Budapest.
Weisz Ágoston, vitézségi érem, Komárom.
30 Zerffy-Hirsch Gusztáv, emigrált.

Főhadnagyok:

Bánki-Lövinger J., volt kerületi orvos, Buda.
Báthory Ignácz, emigr.
Buxbaum M., Budapest.
Eisenstädter-Vasvári I. de Buziás, Temesvár.
5 Finály Henrik, e. t. Kolozsvár.
Fischer Ferencz Ferd. vállalk. Sz.-Fehérvár.
Glück Zsigm., Budapest.
Goldberger S., Budapest
Hatsek Ignácz, m. k. térképiró tüzér, Bpest.
10 Hazai-Hauser Lipót ügynök, Budapest.
Horovitz Adolf, Arad.
Jellinek J., F.-Stubnya.
Kaufmann Lipót, Arad.
Kern Gyula, Budapest.
15 Leitner Henrik, ügyn., Budapest.
Lustig Adolf, munkamester, egészségügyi oszt., Arad.
Márványi Jak., nyugd., Ungvár
May Sámuel, ny. Arad.
Menczl Adolf, bizt. felügyelő, Budapest.
20 Neumann Ármin Bpest.
Oppenheimer M. Bpest.
Rotics Mih., N.-Abony.
Schlesinger Ad., Bpest.
Schwarz H., Pozsony.
25 Szakács József, Bpest.
Weisz Antal, Budapest.
Weisz József, Bpest.
Winter József, Ungvár

Hadnagyok:

Bloch-Ballagi Károly, Budapest.
Békessi-Friedlieber M., S.-A.-Ujhely.
Böhm Móricz, N.-Abony.
Brauner Sám., Turkeve.
5 Bruck Jakab, korcsm., Nagyszombat.
Chorin Henrik, Bpest.
Diamantstein Jak. Bpest.
Eisler N., Sz.-Fehérvár.
Ehrenwerth Sal., Budapest.
10 Fekete Alajos, Budapest.
Fischer Ad., Budapest.
Fleischner-Forrai Samu mérn. Gyülvész.
Fogel Adolf, magánzó, N.-Károly.
Frank Salamon, Bpest.
15 Freudenberg Márk, kir. ker. tan., Szabadka.
Fürst Albert, Bpest.
Grosz Ignácz Budapest.
Grosz Vilm., Budapest.
Grossmann K., mezőg., B.-Szt.-György.
20 Grünfeld Henrik, üzér, Sikárló.
Grünfeld-Zöldesi Lajos, Budapest.
Grünfeld Vilmos, Budapest.
Hartmann Adolf, Arad.

Halassi Vilmos, dr., orvos, honv. egyl. elnök, Veszprém.
25 Hein József, Fehértemplomnál eles., Versecz.
Helfy-Heller Ign., Bpest.
Hoffmann A., ker. nyugd. Nyiregyháza.
Hoffmann Dávid, Bpest.
Hübsch Adolf dr., rabbi, New-York.
30 Hübsch Ede, emigrált.
Janovitz Adolf, Eperjes.
Jung Sámuel, nyugd. S.-A.-Ujhely.
Klein Bernát, Budapest.
Klein H., alk., Budapest.
35 Klein-Kisfalvy J., nyugd. Budapest.
Kövi-Stein Albert, tüzér emigrált.
Leopold József, sóhivatali szolga, Komárom.
Lévay Henrik báró Budapest.
Mandl Lipót, Budapest.
40 Mangold Ignácz, alkusz, Nagybecskerek.
Mogyoródy-Kaiser Ad., lovag emigrált.
Neumann Samu, Bpest.
Paskusz J., Debreczen.
Perlgrund Dávid, tábori kórház, Nagyvárad.
45 Pollák Farkas, élelmi tiszt, Győr.
Pollák Sámuel, Detta.
Pinkász Márton, Bpest.
Popper A., irnok, Gyula.
Popper Lipót, Budapest.
50 Propper M., Debreczen.
Rockonstein Lipót dr. rabbi, Bukarest.
Rosenblüth Sám., Arad.
Rózsaági-Rosenstock I. min. titk. Budapest.
Schauer Adolf, tüzér, ar. ér. kit., Arad.
55 Schlesinger Ferdinánd, emigrált
Schönwald M. korcsm., Szt.-Örzsébet.
Schultheisz K., Bpest.
Schwarz Ignácz, Arad.
Schwarz S., N.-Károly.
60 Specht Lipót, keresk., Versecz.
Specht Vilmos, keresk., Versecz.
Spitzer Laj., Budapest.
Springer Mór, nyugd., ezüst koszoruval kitüntetve, Fogaras.
Stern Albert, Budapest.
65 Stern Bernát, czipész, Budapest.
Stern Bernát, keresk., Köbölkut.
Teitelbaum Ant., Bpest.
Teitelbaum Sámuel, N.-Várad.
Veltner Lajos, Ungvár.
70 Völgyi-Schönthal Vilm. Arad.
Waldmann Náthán, Temesvár.
Weiser Sam., magánzó, Liptó-Szent-Miklós.
Weisz Ignácz, Arad.
Wodianer Béla, Bpest.

Törzsorvosok:

Kálozdy-Kaufmann Mór dr., emigrált.
Kunewalder Zsig., Bpest.
Langer Ign. N., emigrált.

Főorvosok:

Adler Károly, Budapest.
Bleucher Lip., Budapest.
Brachfeld Márk, Bpest.
Bruck N., Budapest.
5 Deutsch Bernát, Bpest.
Engl Herman dr., Nagy-Kanizsa.
Epstein Dávid Budapest.
Erdensohn-Erdei Dávid, városi főorv. Szolnok.
Farkas Dávid, Budapest.
10 Glaser Kár., Uj-Kigyós.
Glück Ignácz, Budapest.
Glück Izidor dr., emigr.
Goldner Miksa, Bpest.
Grosz Albert, tsz. orv., Nagyvárad.
15 Grosz Alajos, D.-Földvár, Bécs.
Grosz Alajos, Budapest.
Grosz Frigyes, m. főorv. Nagyvárad.
Grünwald A. Komárom.
Gyöngyösy V. dr., t. m. főorv. Szombathely.
20 Herz Vilmos dr., Bécs.
Herzfelder S. dr., Arad.
Hirsch Ármin, Arad.
Morgenstern H., Arad.
Munk H. dr., Eperjes.
25 Pikler Ad. orv., Tokaj
Politzer Illés, Bpest.
Pollák Jakab, Zombor.
Scheffer Sámuel, Bpest.
Schlesinger Laj, v. orv, T.-Szt.-Miklós.
30 Winkler József, orvos, Királytelek.

Alorvosok:

Adler Samu, Budapest.
Adliczer Antal, emigr.
Ascher N., emigrált.
Feuer Dávid N., Bpest.
5 Fleischer József, Bpest.
Grünwald D. Komárom.
Heller Gy., orv. Szlanicó.
Herczeghy-Fürst Móricz emigrált.
Kállai Manó dr., orvos, Oravicza.
10 Krieser Jakab dr. orv., Beszterczebánya.
Polgárdi (Offenheimer) Lipót, Budapest
Popper Alajos dr., Debreczen.
Popper Ármin, orvos, Pozsony.
Schindler N. dr., emigr.
15 Schön Leó dr., Szepes-Váralya.
Weisz József, Budapest.

Tábori lelkészek:

Einhorn E. Ignácz (Horn Ede), Budapest.
Löw Lip., főrabbi, Szeged.

Őrmesterek:

Adler L., házaló, Rajka
Baig Ign., nyugd. Párkány.
Beimel Samu, földbirt., Herencsény.
Berger Samu, Budapest.
5 Berkovits Izráel, Deés.
Blau Adolf, Budapest.
Blau Ignácz, Budapest.
Bleier Jakab koldus, N.-Várad.
Bogdán Jónás, szeszgy., Gyöngyös.
10 Breszlauer Lip., Német-Palánka.
Deutschländer L., Bpest.
Fehér-Weisz Ign. Rimaszombat.
Fischer Adolf kalapgy. Budapest.
Fischer Ign., Budapest.
15 Flesch Ábrahám, napsz. Apatin.
Fried Ferdinánd, Arad.
Friedmann Mór, Arad.
Galiczenstein Ad., Arad.
Goldmann-Aranyosi Dávid, Arad.
20 Goldstein Herm., Bpest.
Grósz Gerzsón N.-Várad
Grósz Mózes, Budapest.
Grünberger Sam., Bpest.
Grünhut Ant., Budapest.
25 Gutmann Sándor v. tanító, Gyöngyös.
Haas Jakab, Budapest.
Heller Mór, Székesfehérvár.
Herczfeld Adolf, Bpest.
Hirsch Ant.; Budapest.
30 Holländer Alb., Arad.
Huber Herm., ker. isk. tan., Szabadka.
Kastl Bern., Szarajevó.
Kastl H., nyugd Som.-Csurgó.
Klein Ferencz, házaló, Gyöngyös.
35 Klein Gáb., Debreczen.
Klein M. kávés, Szeged.
Klein Samu, földbirt, Erdőd.
Kohn Alb., házaló, Hódmezővásárhely.
Kohn Kár., Budapest.
40 Kohn Vilm., Budapest.
Kohn Zsigmond, Ács.
Krieser Vilmos nyugd., Szeged.
Krieshaber Mór, orv., Orosháza.
Kronstein Ján., aranyműves, Szeged.
45 Kunstädter Móricz, Budapest.
Lefkovics L, Eperjes.
Leimdörfer Ede, Bpest.
Leitner Ignácz, Győr.
Lipsitz Ign., borügyn., Keszthely.

50 Lipsitz Sándor. iparos. Keszthely.
Lord Gáspár. Budapest
Mendl Antal. Budapest
Mocsáry-Schlesinger M Győr.
Müller Károly. Tápé.
55 Neumann Jak., egyházfi. Turdossin.
Neumann Sánd., Bpest.
Neumayer Józs., keresk Budapest.
Neuwirth Sámuel, Bpest.
Nussmayer J., Szolnok.
60 Oestreicher Dán., Bpest.
Ováry Lipót, orsz. levéltáros, Budapest.
Perlgrund M., Budapest.
Pollák Mór. Szeged.
Reichlinger Zsig. kereskedő. Kistelek.
65 Roth Benedek alt., Pápa.
Roth Ede. Arad.
Rotschild Simon nyugd. Budapest.
Rotschild Simon, mag., K.-Palugya.
Schlesinger Adolf Bpest.
70 Schlesinger Mór, Győr, Budapest.
Schönfeld Samu, Bpest.
Schwarcz Antal, Bpest.
Schwarcz József, Nagyvárad.
Schwarcz Sándor, vállalk., Aranyos-Maróth.
75 Schweiger Mór, alkusz. Hódmezővásárhely
Sichermann Jak. Bpest.
Singer Henrik, tanitó, Nagyvárad.
Singer Lajos, Arad.
Steiner Mátyás, Győr.
80 Stern Jak., Temesvár.
Stern Salamon, Bpest.
Spieszer Simon, Bpest.
Spitzer Jak. Temesvár.
Teitelbaum M., Bpest.
85 Tenner Adolf. Arad.
Tenner Ign. Pál. Arad.
Ullmann Mór, esztergályos, Peér.
Ungár Frigyes, Bpest.
Ungerleider Zél. Bpest.
90 Vogel Ármin, Arad.
Weisz A. Manó, altiszt, Veszprém.
Weisz Dávid, alt., kereskedő, Veszprém.
Weisz Dávid, keresk., Veszprém.
Weisz Jak., negyedm., Zombor.
95 Weinberger S. Ungvár.
Weinberger Sim., Hódmezóvásárhely.
Weiner Jakab, nyugd., Bellatincz.
Werner J., tűzm., Arad.
Wosner Simon, Bpest.
100 Zwillinger Mór, dr. jár. orv. Szucsán.

Tizedesek :

Altmann József, Kótaj.
Altmann M., Dombrád.
Angyal-Engl Dáv., Paks.
Blau Albert, Ujfehértó.
5 Blau Henrik, Bpest.
Blau Láz., váll. Bpest.

Buchhalter Dáv., Kassa.
Braun Lévi, N.-Szőlős.
Brust Jakab, Arad.
10 Brüll József, Győr.
Buchwald Laj., Bezdán.
Dembicz Vilmos, orvos, Ó-Moravicza.
Deutsch Dávid, Bpest.
Deutsch Dávid József, Temesvár.
15 Ehrlich Mór, Budapest.
Elias Adolf, Budapest.
Epstein Izr., Budapest.
Färber Józs., Budapest.
Feldmann Mátyás, ker., Máté-Szalka.
20 Fischbaum Mózes, Szt.-Miklós.
Fischer József, Ungvár.
Fischer Mór, Budapest.
Flesch Simon, házaló, Ó-Moravicza.
Fried Lipót, Budapest.
25 Friedmann Lipót, Arad.
Friedmann Vilmos, Pészek (Torontál m.)
Fürst Mór, Szabadka.
Goldschmied S., Bpest.
Goldner Mór, szabó, Szabadka.
30 Goldstein Ign. Budapest.
Grosz Jakab, Győr.
Grosz József, Budapest.
Grünberger Sán. szolga, Koppány.
Grünfeld Bernát, Bpest.
35 Grünhut Dániel, nagykereskedő, Budapest.
Heimann K., Debreczen.
Hoffmann Dávid, Bittse.
Hoffmann H., Budapest.
Jakab József, ny. főv., tisztviselő, Budapest.
40 Klein Ign., Budapest.
Klein Lázár, Budapest.
Klein Jakab, Zombor.
Klein Márkus, szobaf., Makó.
Kohn Gáb., Felső-Eőr.
45 Kohn I., nőszabó, Kula.
Kohn Ign., Budapest.
Kohn Kár., Budapest.
Koch Dávid, Zombor.
Königstein S. Szetjehó.
50 Krieshaber Kár., Pancsova.
Ländler Ignácz, Bpest.
Langer J., Libetbánya.
Ledermann Ad., S.-A.-Ujhely.
Lemberger M., Bpest.
55 Levy Samu, Budapest,
Lilienberg Mór, Arad
Löw Emanuel, Arad.
Lőwy Albert, szatócs, Borzsony.
Neumann Márk, Arad.
60 Oestreicher S., Bpest.
Perlgrund Samu, Bpest.
Pollák Árm., Budapest.
Pollák Mór, Turócz-Szent-Márton.
Princz I. szabó, Szeged.
65 Raab Sánd., Budapest.
Reif Manó, Kis-Czell.
Reich Adolf, Bezdán.
Reichard Mór, keresk. Sátoraljaujhely.
Rosenberg Fark. Bpest.
70 Rosenberg Izsák, földbirt., Libetbánya.
Rosenfeld Sánd., Arad.
Rosenthal Adolf, Bpest,
Ruhman Mór, házaló, H.-M.-Vásárhely.
Salczer Lip., Budapest.

75 Salzberger Mór, alkusz, Nagybecskerek.
Silberstein Hermann, Budapest.
Singer Ignácz, Budapest
Schlesinger Ad., Arad.
Schlesinger Jak., Tarnócz.
80 Schlesinger Laj, Bpest.
Schreier Adolf, kereskedő, Szabadka.
Spitz Jónás, Miskolcz.
Spitz Laj. ker., Rakotytyás.
Spitz Lajos, Miskolcz.
85 Spitzer J. Lovasberény.
Springer-Bocskai József, Budapest.
Steiner Vilmos, H.-M.-Vásárhely.
Steiner Illés, üveges, T.-Szt.-Márton.
Stern J. házaló, Szeged.
90 Schnábl Gyula, keresk. Oravicza.
Schönfeld S., Budapest.
Schwarz Ábrahám, N.-Várad.
Schwarz Józs., Szeged.
Schwarz M., Szombathely.
90 Schwarz Móricz, N.-Várad.
Stekkermann S., szabó, Munkács.
Tänczer Soma, czipész, Alsókubin.
Tandlich Rudolf, pék, Turdosin.
Tirnauer Ignácz, Bpest.
100 Tyroler Soma, fényképész, Alsókubin.
Veith Lipót, czimfestő, Gyöngyős.
Weisz Ábrah., Nyitra
Weisz Adolf, Budapest.
Weisz Józs., Budapest
105 Weisz Márk, Budapest.
Weisz S., órás, Ungvár.
Wetterstein J., Bpest.
Wolf Ferdinánd Mózes, Szerb-Keresztur.

Közhonvédek:

Abelesz Dán., Budapest.
Abelesz József, Bpest.
Adler Béla, Budapest.
Adler Vilmos, Versecz.
5 Augenstein Lip., Bpest
Bauer Lipót, Budapest.
Baumgartner Ign. Arad.
Baumgartner M. házaló, Balassagyarmat.
Berger Fülöp, Tata.
10 Berger-Hegyvári Miksa, Esztergom.
Berger Samu, Budapest.
Berkovits Béni, szabó, Nyir-Bogdány.
Bernáth Józs., Apahid.
Beck Jakab, Budapest.
15 Blau Albert, Budapest.
Blau Lipót, Budapest
Blitz Lipót, Miskolcz.
Blumenstock J., Bpest.
Blumgrund S. T. dr., j. orvos, Krassó.
20 Boschán Lipót, nyugd. Baja.
Bonyhád Lujzi, Pápa.

Breuer Lajos, Arad.
Brill Jakab, Pápa.
Bruck Samu, korcsmáros, Nagyszombat.
25 Chorin Béla, Budapest.
Chorin Ferd., Budapest
Chorin Zsigm., Bpest.
Czukker Fark. Belényes.
Danzinger Mór, rendőr, Várda.
30 Derera N., Temesvár.
Deutsch Ábrah házaló, Szabadka.
Deutsch Adolf, Bpest.
Deutsch Dáv. magánzó, zászlóvivő, Smikencz.
Deutsch József, Bpest
35 Deutsch József, fényképész, Gyöngyös.
Deutsch Lipót, keresk., Versecz.
Deutsch Miksa, Pápa.
Deutsch Sim., Oravicza.
Eisenberger N. Oravica.
40 Elbogen J., Debreczen.
Engel Jak., koldus, S.-A.-Ujhely.
Engel Sánd. Tapolczafő.
Engel Sal., ker., Versecz.
Engel Rud., nyugd., Vukovár.
45 Engelbaum Mór, Bpest.
Epstein Sam., Budapest.
Erdensohn Bern., ker., Szeged.
Fábián Samu, Arad.
Feldmann Jakab, Bpest.
50 Flesch Jakab, Oravicza
Flesch Sámuel, Arad.
Fleischner Fülöp Bpest.
Fleiszig J. Nagykikinda.
Fleischmann M., földb., Liptó.
55 Fischer Ignácz, elesett, Trencsén.
Fischer József, korcsmáros, Komárom.
Fischer J. Pápa, Bécs.
Fischer Lipót, Ada.
Fischer Lipót, Bpest.
60 Fischer Sánd., Kéthely.
Frank Bernát, Bpest.
Frank-Fodor Jak., N.-Várad.
Frank Samu, nyugd., Nyiregyháza.
Frankl Bernát, Bpest.
65 Freud B., H.-Váralja.
Friedmann Ad., Bpest.
Friedmann Ad., Arad.
Friedmann Ign., Bpest.
Friedmann J., Bpest.
70 Friedmann József, mészáros, Vitka.
Friedmann M. Eperjes.
Friedmann Lőrincz, S.-A.-Ujhely.
Friedmann S., Bpest.
Friedbauer Ad., Győr
75 FriedländerJak., Bpest.
Friedlieber Samu, S.-A.-Ujhely.
Fried Sam., Budapest.
Frisch Ign., Budapest.
Frölich I., S.-A.-Ujhely.
80 Frölich Sándor, Arad.
Fuchs Farkas Szolnok.
Fuchs József, Pápa.
Fuchs Józs. Agasztyán.
Gelbmann I., Miskolcz.
85 Glatter Mór, Kassa.
Grosz Józs., Budapest.
Glück Adolf, Arad.
Glück József, Arad,
Gold Ábrahám, Bpest.
90 Gold József, Pápa.

Goldberger H., Bpest.
Goldberger Jakab, S.-A.-Ujhely.
Goldberger-Arany M., Arad.
Goldberger Vil., Bpest.
95 Goldmann N., pozsonyi emigrált.
Goldner Antal, Bpest.
Goldschmied Ig. Pápa.
Goldschmied I. Bpest.
Goldstein Adolf, Bpest.
100 Goldstein Bern. T.-Szt.-Márton.
Goldstein Ignácz, Arad
Goldstein Ig., Versecz.
Goldstein Kár., Bpest.
Grosz Bernát, Bpest.
105 Grosz Ignácz Budapest.
Grossmann J., korcsm., Szep.-Kályava.
Grossmann Miksa, N.-Konyát.
Grün Ad. lengy., Bpest.
Grün Mór, Budapest.
110 Grün Salam., Eperjes.
Grünbaum Ábr. rongyszedő, M.-Kövesd.
Grünbaum Árm. Bpest.
Grünbaum Bernát, T.-Szt.-Márton.
Grünbaum Józs. Győr.
115 Grünbaum Mór, Pápa.
Grünberg Mór, Bpest
Grünfeld Bernát, Arad.
Grünfeld Mór, Bpest.
Grünhut Miksa Turócz-Szent-Márton.
120 Grünstein Manó, Bpest.
Grünwald Lipót, Bpest.
Guttmann Jak. napsz., Topolya.
Guttmann Józs., Bpest.
Guttmann Mór. Késmárk.
125 Guttmann S., Bpest
Haas Jakab, Pápa.
Hauser J., Bu[illegible]pest.
Hay Izrael [illegible] A[illegible]ony.
Hartstein H., [illegible]ár.
130 Herz Dávid Sz[illegible]ok
Herczeg Miksa, Pápa.
Herczeg M. Bogajevo.
Herzenberger J. Arad.
Herskovits J., Bpest.
135 Heksch Jak., Orsova.
Herczog Ad. Miskolcz.
Herczog József, Arad.
Heller Samu, nyugd., Székesfehérvár.
Hirsch Lipót, nyugd., Budapest.
140 Hirsch Lip., Miskolcz.
Hirschler Miksa, emigrált.
Horn E. Antal, iró, Budapest.
Horn Jakab, N. Bittse.
Hornhauser Farkas, kávés, Kolozsvár.
145 Hochfelder Joachim, mészáros, N.-Bittse.
Hoffmann Mór, Bpest.
Hübsch Ferdinánd, N.-Bittse.
Immerblum Dávid, T.-Szt.-Márton.
Justitz Bern. Högyész.
150 Kaufmann Albert, N.-Károly.
Kaufmann Ede, rongyász Mohács.
Kern Fülöp, Bpest.
Kern József, Paks.
Klein Ábrahám, Bpest.
155 Klein Albert, Bpest.

Klein Bern., Budapest.
Klein Ignácz, Sényő (Szabolcs megye).
Klein István, Arad.
Klein József, keresk., Kistelek.
160 Klein József, Szécsény.
Klein Lipót, Szabadka.
Klein Márk., Várpalota.
Klein Márton, világtalan béna, Miskolcz.
Klein Sánd., Budapest.
165 Klein Samu, Arad.
Klein S. T.-Szt.-Márton.
Klein Vilm., Oravicza.
Klingenstein Ad. Bpest.
Klopfstock Sam., Bpest
170 Koch Dávid, ügynök, Szabadka.
Kohn Abrahám, Bpest.
Kohn Adolf, Budapest.
Kohn Adolf, Arad.
Kohn Dávid, bérlő, N.-Bittse.
175 Kohn Dávid, Budapest.
Kohn Dávid, Zala-Egerszeg.
Kohn Fülöp, Győr.
Kohn Ign., Budapest.
Kohn Károly, Torna.
180 Kohn Lipót, Budapest.
Kohn Márk., Miskolcz.
Kohn Mór, Budapest.
Kohn Miksa, Budapest.
Kohn Mih., Budapest.
185 Kohn Samu, Budapest.
Kohn Simon, Budapest.
Kohn Vilmos, Bpest.
Klopfstock Mór, Bpest.
Krámer Lajos, Arad.
190 Láng Antal, N.-Boly.
Lang Jakab. Budapest.
Lautner Abr. N.-Abony.
Lax Mór, T.-Szt.-Márton.
Léderer Ig. Budapest.
195 Ledermann M. Bpest.
Lefkovits Mór, Bpest.
Lechtmann B., Nyir-Máda.
Lichtenstein Herm., Sárbogárd.
Lichtig Neumann, Budapest.
200 Loch Henrik, Arad.
Löffler Ig., Budapest.
Löwy Laj., Budapest.
Löwy Lipót, T.-Szt.-Márton.
Löwy Jakab, T.-Szt.-Márton
205 Löwy József, Vágujhely.
Löw Náthán, Bpest.
Lukács-Löwinger M., Szeged.
Lusztig Fülöp, Bpest.
Magyar N., Oravicza.
210 Márványi H. Ungvár.
Markovits Gáspár, Darócz.
Markstein Jak. Siófok.
Mayer Gusztáv, Arad.
Müller Ignácz, Bpest.
215 Müller József, Bpest.
Müller Károly, ház., H.-M.-Vásárhely.
Müller Móricz, Bpest.
Müller Mór, Budapest.
Náthán Izrael, Petrozsény.
220 Neubauer Béla, Körmöczbánya.
Neubauer Rafáel, N.-Bittse.
Neufeld M., Budapest.

Neumann Adolf, Bpest.
Neumann Antal, Bpest.
225 Neuman Lipót, Bpest.
Neumann Sam., Ujpest.
Neustadtl Vilmos, polg. isk. tan., Versecz
Neuwelt Mór, Ősi.
Nussbaum Mór, Nagy-Szőlgyén.
230 Offner József, Bpest.
Oppenheimer M., Arad.
Paskusz Gáb., Tolmács.
Perl Dávid, Budapest.
Petyán Henrik, Arad.
235 Pick Herm., Gyöngyös.
Pollák Imre, földm., Pacsa.
Pollák Ignácz, Bpest.
Pollák Izidor, arany-érem, Arad.
Pollák Ign., Kolozsvár.
240 Pollák József, Bpest.
Pollák Móricz, Bpest.
Pollák Mayer, Bpest.
Pollák Samu, Bpest.
Pollák Sámuel, szolga, Hódmezővásárhely.
245 Pollácsek Ármin, Bpest.
Pollácsek József, Nyiregyháza.
Pollácsek László, házaló, Czegléd.
Preis Jakab, Budapest.
Reich Mór, Budapest.
250 Reitmann Józs. Nyitra.
Reisz Mór, Budapest.
Rosenberg Jakab, Pápa.
Rosenberg Józs., Bpest.
Rosenberg Laj., Bpest.
255 Rosenfd Alb., Csongrád.
Rosenfeld Bern., Bpest.
Rosenfeld Bernát, földmives, Nagyvárad.
Róth Adolf, Libetbánya
Róth Bernát, kávés, Ungvár.
260 Róth Jakab, bérlő, Zádorfalva.
Róth Samu, házaló, Szeged.
Rotter Mór, Budapest.
Rosenstein Józs., Szekó.
Schäffer Adolf, Bpest.
265 Schenner Miksa, elesett a temesvári csatában, Nagy-Abony.
Scheinberger Miksa, keresk., N.-Kikinda.
Scheinberger Ignácz, aranym., Turóczszentmárton.
Schiff Mór, Budapest.
Schiffmann József, Budapest.
270 Schindler Antal, lovag, emigrált.
Schlesinger Ant., Győr.
Schlesinger Dáv., Páka.
Schlesinger Joachim, Nagybittse.
Schlesinger Kálmán, keresk., Versecz.
275 Schön Fülöp, Sátoraljaujhely.
Schön Náthán, Bpest.,
Schönberger Sámuel, Budapest.
Schönfeld Károly, N.-Kőrös.
Schönfeld Sánd., Eger
280 Schöntag Sal., Bpest.
Schiller-Szinessy S. M. e. tanár, Cambridge.
Schwarz Armin, Bpest.
Schwarz Béni, szabó, Nagykikinda.

Klein Bern., Budapest.
Klein Ignácz, Sényő (Szabolcs megye).
Klein István, Arad.
Klein József, keresk., Kistelek.
160 Klein József, Szécsény.
Klein Lipót, Szabadka.
Klein Márk.,Várpalota.
Klein Márton, világtalan béna, Miskolcz.
Klein Sánd., Budapest.
165 Klein Samu, Arad.
Klein S. T.-Szt.-Márton.
Klein Vilm., Oravicza
Klingenstein Ad. Bpest.
Klopfstock Sam., Bpest
170 Koch Dávid, ügynök, Szabadka.
Kohn Abrahám, Bpest.
Kohn Adolf, Budapest.
Kohn Adolf, Arad.
Kohn Dávid, bérlő, N.-Bittse.
175 Kohn Dávid, Budapest.
Kohn Dávid, Zala-Egerszeg.
Kohn Fülöp, Győr.
Kohn Ign., Budapest.
Kohn Károly, Torna.
180 Kohn Lipót. Budapest.
Kohn Márk., Miskolcz.
Kohn Mór, Budapest.
Kohn Miksa, Budapest.
Kohn Mih., Budapest.
185 Kohn Samu, Budapest.
Kohn Simon, Budapest.
Kohn Vilmos, Bpest.
Klopfstock Mór, Bpest.
Krámer Lajos, Arad.
190 Láng Antal, N.-Boly.
Lang Jakab. Budapest.
Lautner Abr. N.-Abony.
Lax Mór, T.-Szt.-Márton.
Léderer Ig. Budapest.
195 Ledermann M. Bpest.
Lefkovits Mór, Bpest.
Lechtmann B., Nyir-Máda.
Lichtenstein Herm., Sárbogárd.
Lichtig Neumann, Budapest.
200 Loch Henrik, Arad.
Löffler Ig., Budapest.
Löwy Laj., Budapest.
Löwy Lipót, T.-Szt.-Márton.
Löwy Jakab, T.-Szt.-Márton
205 Löwy József, Vágujhely.
Löw Náthán, Bpest.
Lukács-Löwinger M., Szeged.
Lusztig Fülöp, Bpest.
Magyar N.; Oravicza.
210 Márványi H. Ungvár.
Markovits Gáspár, Daròcz.
Markstein Jak. Siófok.
Mayer Gusztáv, Arad.
Müller Ignácz, Bpest.
215 Müller József, Bpest.
Müller Károly, ház., H.-M.-Vásárhely.
Müller Móricz, Bpest.
Müller Mór, Budapest.
Náthán Izrael, Petrozsény.
220 Neubauer Béla, Körmöczbánya.
Neubauer Rafáel, N.-Bittse.
Neufeld M., Budapest.

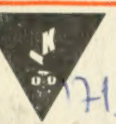
Neumann Adolf, Bpest.
Neumann Antal, Bpest.
225 Neuman Lipót, Bpest.
Neumann Sam., Ujpest.
Neustadtl Vilmos, polg. isk. tan., Versecz
Neuwelt Mór, Ősi.
Nussbaum Mór, Nagy-Szőlgyén.
230 Offner József, Bpest.
Oppenheimer M., Arad.
Paskusz Gáb., Tolmács.
Perl Dávid, Budapest.
Petyán Henrik, Arad.
235 Pick Herm., Gyöngyös.
Pollák Imre, földm., Pacsa.
Pollák Ignácz, Bpest.
Pollák Izidor, arany-érem, Arad.
Pollák Ign., Kolozsvár.
240 Pollák József, Bpest.
Pollák Móricz, Bpest.
Pollák Mayer, Bpest.
Pollák Samu, Bpest.
Pollák Sámuel, szolga, Hódmezővásárhely.
245 Pollácsek Ármin, Bpest.
Pollácsek József, Nyiregyháza.
Pollácsek László, házaló, Czegléd.
Preis Jakab, Budapest.
Reich Mór, Budapest.
250 Reitmann Józs. Nyitra.
Reisz Mór, Budapest.
Rosenberg Jakab, Pápa.
Rosenberg Józs., Bpest.
Rosenberg Laj., Bpest.
255 Rosenfd Alb., Csongrád.
Rosenfeld Bern., Bpest.
Rosenfeld Bernát, földmives, Nagyvárad.
Róth Adolf, Libetbánya
Róth Bernát, kávés, Ungvár.
260 Róth Jakab, bérlő, Zádorfalva.
Róth Samu, házaló, Szeged.
Rotter Mór, Budapest.
Rosenstein Józs., Szekó.
Schäffer Adolf, Bpest.
265 Schenner Miksa, elesett a temesvári csatában, Nagy-Abony.
Scheinberger Miksa, keresk., N.-Kikinda.
Scheinberger Ignácz, aranym., Turócszentmárton.
Schiff Mór, Budapest.
Schiffmann József, Budapest.
270 Schindler Antal, lovag, emigrált.
Schlesinger Ant., Győr.
Schlesinger Dáv., Páka.
Schlesinger Joachim, Nagybittse.
Schlesinger Kálmán, keresk., Versecz.
275 Schön Fülöp, Sátoraljaujhely.
Schön Náthán, Bpest.,
Schönberger Sámuel, Budapest.
Schönfeld Károly, N.-Kőrös.
Schönfeld Sánd., Eger
280 Schöntag Sal., Bpest.
Schiller-Szinessy S. M. e. tanár, Cambridge.
Schwarz Armin, Bpest.
Schwarz Béni, szabó, Nagykikinda.

Schwarz Dávid, Bpest.
285 Schwarz Fülöp, Sátoraljaujhely.
Schwarz Jak., Versecz.
Schwarz József, napszámos, Bököny.
Schwarz Mór, Bpest.
Schwarz Simon, Bikszád.
290 Schwarz Simon, Fehérgyarmat.
Schultheisz Dávid, Budapest.
Schustek Jakab, N.-Bittse.
Schustek Joachim, N.-Bittse.
Salamon Ign., Hatház.
295 Seligmann Henrik, Budapest.
Singer Antal, Budapest.
Singer Hermann, napszámos, Harkány.
Singer József, Bpest.
Singer Ignácz, Arad.
300 Singer Károly, házaló, Hódmezővásárhely.
Singer Lőrincz, Hódmezővásárhely.
Spitz Adolf, Budapest.
Spitz Mór, Turócszentmárton.
Spitz Sándor, Turóczszentmárton.
305 Spitzer Adolf, Arad.
Spitzer Dávid, Gyula.
Spitzer Dávid, Bpest.
Spitzer Elias, magánzó, Tétény.
Spitzer Ignácz, szűcs, Temesvár.
310. Spitzer Herman, Budapest.
Spitzer N. szabó, emigrált.
Spitzer Salamon, Jóka.
Spitzer Vilmos, elesett Szenttamásnál, Bezdán.
Springer Dani, ezüst koszoruval kitüntet., Brassó.
315 Springer Dávid, Alsófehérvár.
Springer Juda Medgyes.
Springer Jakab, Bpest.
Springer Salamon, Udvarhely.
320 Springer Samu, Udvarhely.
Stelczner Far., rongyszedő, D.-Földvár.
Stengl Mór, Matészalka.
Steinberger József, keresk., Köztelek.
Steiner Bernát, szolga, Várna.
325 Steiner Ferencz, Nagyabony.
Steiner Jakab, Eger.
Steiner Ignácz, Bpest.
Steiner József, Győr.
Steiner Lipót, Bpest.
330 Steiner Mór, Szécsény.
Stern Adolf, Budapest.
Stern Abrahám, Bpest.
Stern D., szabó, Makó.
Stern Ignácz, Budapest.
335 Stern Izrael, Aranyosmegyer.
Stern Jakab, Budapest.
Stern Jakab, N.-Dém.
Stern Márk, Budapest.
Sternberg Ad., Bpest.
340 Sternberg Ár., Bpest.
Strasser Ád., Högyész.

Strausz Jakab, Turócz-szentmárton.
Tauber Dávid, Bpest.
Tänzer Bernát, Bpest.
345 Teitelbaum Samu, Budapest.
Trencsin Dániel, Bpest.
Trepper Mór, házaló, Gyöngyös.
Ullman Hermann, napszámos, Berczel.
Vértes Sándor, szabó, Szeged.
350 Wéber Sándor, szatócs, Szeged.
Weisz Adolf, Hőgyész.
Weisz Fer., Sz.-László.
Weisz Herman, Bpest.
Weisz Joachim, Nyitra.
355 Weisz Jónás, Arad.
Weisz Jónás, Ungvár.
Weisz Ign., Hőgyész.
Weisz Izráel, Budapest.
Weisz Mór, Budapest.
360 Weisz Márt., Csongrád.
Weisz-Fehér R., Arad.
Weisz Sándor, Bpest.
Weisz S. kürtös, Arad.
Weisz Sámuel, tan., F.-Abony.
365 Weisz Sal., Székeskut.
Weisz Zsigm., Szeged.
Weinberger Ad., kereskedő, Ungvár.
Weinstein Józs., S.-A.-Ujhely.
Weiner J., szűcs, Bella.
370 Weinmann M. Ungvár.
Weiler Sam., Szt.-Péter.
Weltlinger Jak. szabó, Vasvár.
Weltmann-Világfy Pál, Sátoraljaujhely.
Wessel Antal, Tata.
375 Wigdor Izsák, Deés.
Wilhelm Mór, szatócs, Monor.
Wolner Jakab, Baja.

Schwarz Dávid, Bpest.
285 Schwarz Fülöp, Sátoraljaujhely.
Schwarz Jak., Versecz.
Schwarz József, napszámos, Bököny.
Schwarz Mór, Bpest.
Schwarz Simon, Bikszád.
290 Schwarz Simon, Fehérgyarmat.
Schultheisz Dávid, Budapest.
Schustek Jakab, N.-Bittse.
Schustek Joachim, N.-Bittse.
Salamon Ign., Hatház.
295 Seligmann Henrik, Budapest.
Singer Antal, Budapest.
Singer Hermann, napszámos, Harkány.
Singer József, Bpest.
Singer Ignácz, Arad.
300 Singer Károly, házaló, Hódmezővásárhely.
Singer Lőrincz, Hódmezővásárhely.
Spitz Adolf, Budapest.
Spitz Mór, Turócszentmárton.
Spitz Sándor, Turóczszentmárton.
305 Spitzer Adolf, Arad.
Spitzer Dávid, Gyula.
Spitzer Dávid, Bpest.
Spitzer Elias, magánzó, Tétény.
Spitzer Ignácz, szűcs, Temesvár.
310. Spitzer Herman, Budapest.
Spitzer N. szabó, emigrált.
Spitzer Salamon, Jóka.
Spitzer Vilmos, elesett Szenttamásnál, Bezdán.
Springer Dani, ezüst koszoruval kitüntet., Brassó.
315 Springer Dávid, Alsófehérvár.
SpringerJuda Medgyes.
Springer Jakab, Bpest.
Springer Salamon, Udvarhely.
320 Springer Samu, Udvarhely.
Stelczner Far., rongyszedő, D.-Földvár.
Stengl Mór,Matészalka.
Steinberger József, keresk., Köztelek.
Steiner Bernát, szolga, Várna.
325 Steiner Ferencz, Nagyabony.
Steiner Jakab, Eger.
Steiner Ignácz, Bpest.
Steiner József, Győr.
Steiner Lipót, Bpest.
330 Steiner Mór, Szécsény.
Stern Adolf, Budapest.
Stern Abrahám, Bpest.
Stern D., szabó, Makó.
Stern Ignácz, Budapest.
335 Stern Izrael, Aranyosmegyer.
Stern Jakab, Budapest.
Stern Jakab, N.-Dém.
Stern Márk, Budapest.
Sternberg Ad., Bpest.
340 Sternberg Ár., Bpest.
Strasser Ad., Högyész.

Strausz Jakab, Turócz-szentmárton.
Tauber Dávid, Bpest.
Tänzer Bernát, Bpest.
345 Teitelbaum Samu, Budapest.
Trencsin Dániel, Bpest.
Trepper Mór, házaló, Gyöngyös.
Ullman Hermann, rap-számos, Berczel.
Vértes Sándor, szabó, Szeged.
350 Wéber Sándor, szatócs, Szeged.
Weisz Adolf, Hőgyész.
Weisz Fer., Sz.-László.
Weisz Herman, Bpest.
Weisz Joachim, Nyitra.
355 Weisz Jónás, Arad.
Weisz Jónás, Ungvár.
Weisz Ign., Hőgyész.
Weisz Izráel, Budapest.
Weisz Mór, Budapest.
360 Weisz Márt., Csongrád.
Weisz-Fehér R., Arad.
Weisz Sándor, Bpest.
Weisz S. kürtös, Arad.
Weisz Sámuel, tan., F.-Abony.
365 Weisz Sal., Székeskut.
Weisz Zsigm., Szeged.
Weinberger Ad., kereskedő, Ungvár.
Weinstein Józs., S.-A.-Ujhely.
Weiner J., szűcs, Bella.
370 Weinmann M. Ungvár.
Weiler Sam., Szt.-Péter.
Weltlinger Jak. szabó, Vasvár.
Weltmann-Világfy Pál, Sátoraljaujhely.
Wessel Antal, Tata.
375 Wigdor Izsák, Deés.
Wilhelm Mór, szatócs, Monor.
Wolner Jakab, Baja.

A MAGYAR ZSIDÓ KÖNYVTÁR
KIADÁSA:

1. Szabolcsi Miksa: GYÖNGYSZEMEK.
2. Révész Béla: REJTETT UTAKON (novellák.)
3. Patai József: HÉBER KÖLTŐK.
4. Gábor Andor: ZANGWILL ELBESZÉLÉSEI.
5. 6. CHANUKA (ünnepi szám)

   dr. Hevesi Simon, dr. Kiss Arnold, dr. Feleki Sándor, dr. Hajdu Miklós, dr. Molnár Jenő, dr. Fehér Jenő, dr. Weissburg Gyula, dr. Strauss Adolf, Gergely Győző, Háber Samu, Hazai Hugó, Roboz Andor, Gerő Attila, Telekes Béla stb. stb. közleményeivel.
7. Kiss Arnold: IFJAK ÉS ÖREGEK (novellák.)
8. Sárándy István: A KÉTFEJÜ EMBER és egyéb elbeszélések.
9. Dr. Blau Lajos: ZSIDÓ BŰVÉSZET.
10. Feleki Sándor: IDEGEN KÖLTŐKBŐL.
11. Dr. Bernstein Béla: (Jókai Mór előszavával) 1848 ÉS A MAGYAR ZSIDÓK.

MÁRKUS SAMU KÖNYVNYOMDÁJA, BUDAPEST.